De Hollandse Cirkel

Stichting De Hollandse Cirkel
voor de Geschiedenis der Geodesie

Jaargang 24 nr 2
Juni 2022

Colofon

Het Tijdschrift De Hollandse Cirkel is een periodiek van de gelijknamige stichting. De stichting werd opgericht op 16 juni 1998 en heeft als doel de bevordering van de belangstelling voor het verleden van de geodesie. De volgende instellingen zijn deelnemer van de Stichting De Hollandse Cirkel:

- Dienst der Hydrografie van de Koninklijke Marine
- Kadaster
- TU Delft, Faculteit Civiele Techniek en Geowetenschappen (CiTG)
- Shell Global Solutions International BV

Redactie-adres
e-mail: redactie@hollandsecirkel.nl

Redactie Tijdschrift De Hollandse Cirkel
dr.ir. H. Quee (interim hoofdredacteur)
Z. Klaasse
J. Stehouwer

Fotobewerking voor tijdschrift
S.N. den Boer-Snoei

Grafische vormgeving
R.W. Bouwman

Bestuur Stichting De Hollandse Cirkel
prof.dr.ir. L. Aardoom (ere-voorzitter)
dr.ir. H. Quee (ere-voorzitter)
dr.ir. R. Nicolai (voorzitter)
mr.ir. J.C. Anneveld (secretaris)
ir. R. van Noord (penningmeester)
ing. L.G. de Bruin
ir. S. Dijkstra
ir. J.G.A. Jansen
ir. E. Nobbe
ir. R.C.J. Witmer

Raad van Advies Stichting De Hollandse Cirkel
prof.dr. P.J.E.M. van Dam
dr. A. Streefland
drs. B. Toussaint

Bureau Stichting De Hollandse Cirkel
ir. T. Schut (coördinator)
Postbus 9046
7300 GH Apeldoorn
e-mail: ted.schut@hollandsecirkel.nl

Website Stichting De Hollandse Cirkel
www.hollandsecirkel.nl (met ook de privacyverklaring in het kader van de AVG)
e-mail: hans.van.eekelen@hollandsecirkel.nl

Abonnementen
Het tijdschrift verschijnt viermaal per jaar en wordt gratis verspreid onder de donateurs van de Stichting De Hollandse Cirkel (minimum donatie € 35,– per jaar voor personen, € 15,– per jaar voor studenten en € 140,– per jaar voor bedrijven en instellingen).
Tijdschriftabonnementen voor bibliotheken € 20,– per jaar. Losse nummers € 9,–.
Bankrekeningnummer: NL40ABNA0517015757
ISSN-nummer 1566-3442
Online versie ISSN 2590-1656
De stichting is een ANBI,
zie www.belastingdienst/anbi

© 2022. Het overnemen, evenals het vermenigvuldigen uit dit tijdschrift, is slechts toegestaan na schriftelijke toestemming van redactie en auteur.

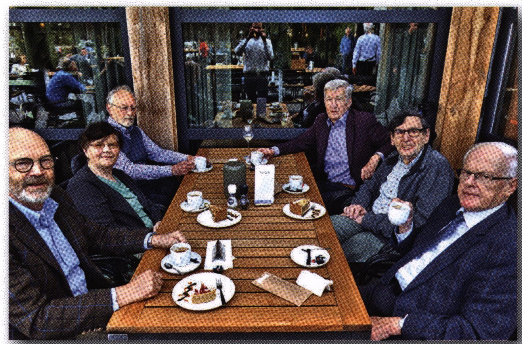

De afscheidslunch van Adri en Mieke met redactie en bestuursvoorzitter op 14 april

Van de redactie

Dit nummer is weer rijk gevuld met een veelzijdige inhoud aan artikelen: de donateursdag, de DHC-stand op de Geo-Buzz en historisch nieuws. En ja, als u al naar de kolom hiernaast hebt gekeken weet u het: een column van oud-hoofdredacteur Adri den Boer, die in december zijn werk had overgedragen, maar wel columnist zou blijven (zie het artikel ‘Het aantal eigen bijdragen van Adri is ontelbaar’ in het vorige nummer).

In het colofon ziet u dat er een interim-hoofdredacteur is. Helaas heeft de nieuwe hoofdredacteur Nicolàs den Hilster om persoonlijke redenen het tijdschrift verlaten. Het DHC-bestuur is doende een definitieve opvolger te vinden, en heeft mij in maart gevraagd voor de overgangsperiode in te springen. Een snelle kennismakingstijd met de twee resterende redactieleden, Zacharias Klaasse en Jan Stehouwer, leverde een cruciaal gegeven op: namelijk dat Adri en Mieke den Boer hun DHC-infrastructuur nog niet ontmanteld hadden, en bereid bleken om hun werk voor het tijdschrift voor korte tijd te hervatten. Dit leidde tot een opmerkelijke samenloop van situaties: hervatting van het werk, deels, en tegelijk de reeds geplande afscheidslunch met de redactie en DHC-voorzitter Roel Nicolai, op 14 april in Amersfoort (zie foto voorpagina).

Maar een maand later werd alles plotseling nog heel anders. Toen dit nummer praktisch gereed was, werd Adri ernstig ziek. Met verbijstering vernamen wij dat hij, na enkele dagen in het ziekenhuis te Gouda, was overleden. En zo staan er in dit nummer van ons tijdschrift: bovengenoemde column, maar ook een In Memoriam, van Adri den Boer….

Verder in dit nummer: Jan Stehouwer hervat, na ruim twee jaar, zijn reeks over Krayenhoff. De eerste aflevering was in nummer 2017-4; daar leest men hoe Krayenhoff, eigenlijk arts, in de roerige tijden van de jaren 90 van de 18e eeuw verzeild raakte in de geodesie. In dít nummer wordt het politieke netwerk van onze arts-geodeet beschreven dat hij had, terwijl hij ook de triangulatie en de landelijke waterpassing uitvoerde. Zacharias Klaasse schrijft een rijk geïllustreerd vervolg op de gesloten kadastergebouwen, en heeft weer opmerkelijke en anekdotische items uit het kadastermuseum opgediept. Van Klaas van der Hoek is er een originele en didactisch getinte terugblik op zijn loopbaan, en van Leen Aardoom is er een artikel over de geboorte van de satellietgeodesie, in het bijzonder het wetenschappelijk contact tussen Amerika en Finland na de Tweede Wereldoorlog.

Herman Quee

Inhoud

Donateursdag DHC, 22 maart 2022 42
Herman Quee

In memoriam Adrianus Marinus den Boer (1948-2022) 45
Zacharias Klaasse

Opheffing kadasterkantoren; een nabrander 46
Zacharias Klaasse

Oproep van het bestuur: Geodetische Canon 54

Bizar en schadelijk Kadaster-instituut hield het 136 jaar vol 55
Zacharias Klaasse

De landmeter trouwt/verlooft zich 61
Zacharias Klaasse

DHC-stand op GeoBuzz-congres 2022 62
Herman Quee

Een kwart kadaster 63
Klaas van der Hoek

Krayenhoff, Schimmelpenninck en Lodewijk Napoleon 69
Jan Stehouwer

In Turku zicht op Santa Monica - *Professor Y. Väisälä, in 1946 geodetisch pionier langs de zijlijn* 82
Leen Aardoom

Historisch nieuws 86
Adri den Boer

Caert Thresoor 87

Column 88
Adri den Boer

Donateursdag DHC, 22 maart 2022

Herman Quee

Nadat wegens de coronabeperkingen de donateursdag 2021 niet door kon gaan, kon dit jaarlijkse hoogtepunt dit jaar wel weer plaatsvinden, en wel op 22 maart in Amsterdam, waar ons gezelschap ontvangen werd in het 'Allard Pierson'; een nieuwe naam, waarover dadelijk meer. Het was een genoegen om de leden van de kring weer in levenden lijve te treffen, de meesten voor het eerst sinds de donateursdag in Leiden, net voor de eerste lockdown. Voorzitter dr. Roel Nicolai gaf in zijn openingswoord het doel van deze dag aan: het bevestigen van de historische banden tussen geodesie en kartografie, en hij introduceerde gastheer drs. Reinder Storm, conservator van Allard Pierson.

De eerste lezing was van Prof. Dr. Ferjan Ormeling, titel: 'De Oost-Indische Waterwereld: de atlassen van de VOC'. Daarin bracht hij een diepgaande vergelijking tussen de atlassen van Isaak de Graaf (voltooid 1706, Amsterdam) en van Gerrit de Haan (1761, Batavia). Maar eerst gaf hij een definitie van het begrip Atlas, die het waard is om in zijn geheel te citeren: ''Een atlas is een bewuste, systema-

Reinder Storm aan het woord over 'Allard Pierson' Foto's: Sieb Dijkstra

tische en coherente combinatie van kaarten die een bepaald gebied en één of meer verschijnselen weergeven, gebaseerd op een bepaalde doelstelling, en vervaardigd om een bepaald gezichtspunt over te dragen of een bepaalde taak op te lossen. Voor die oplossing moeten de gegevens op een bepaalde manier worden bewerkt. Het gezichtspunt noemen we het narratief, het verhaal. Bij de VOC-atlassen is dat: Waar hebben we toegang toe, waar drijven we handel? Wat zijn de voorwaarden, mogelijkheden en beperkingen voor de handel?''

In de vergelijking van de Atlassen - beide manuscriptatlassen - liep Ormeling langs een flink aantal kenmerken, zoals structuur, nadruk en volgorde, reliëfweergave en detaillering. De geografische namen kregen de meeste aandacht. (Ormeling geniet op dat aspect wereldwijde bekendheid, doordat hij Nederland van 1984 tot 2017 vertegenwoordigde in de VN Group of Experts on Geographical Names, en in 2017 voorzitter was van de VN-Conferentie op dit gebied.) Uit de vergelijking van beide atlassen blijkt dat de VOC haar handelsactiviteiten verlegd had, want de andere gebieden kregen in de latere atlas meer nadruk.

Vervolgens vertelde Reinder Storm iets over de geschiedenis van de afdeling Bijzondere Collecties van de Universiteit van Amsterdam en het Museum Allard Pierson, en hoe het in de afgelopen jaren tot een fusie is gekomen onder de naam 'Allard Pierson', met de ondertitel 'De Collecties van de Universiteit van Amsterdam'; waarbij natuurlijk van belang was dat beide al sinds 2007 naast elkaar gehuisvest waren, in de gebouwen aan de Oude Turfmarkt, waar tot 1967 De Nederlandse Bank zetelde.
De collectie heeft vanaf het begin van de Universiteit (17e eeuw) kaarten omvat, maar dat aspect kreeg een enorme impuls door de oprichting van het KNAG (Koninklijk Nederlands Aardrijkskundig Genootschap) in 1873, dat al in 1880 een overeenkomst sloot met de UvA over het onderbrengen van zijn kaarten-

Voorzitter Roel Nicolai aan het woord

collectie in de Universiteitsbibliotheek.
Sinds 2013 is ook de historisch-cartografische onderzoeksgroep Explokart, overgekomen uit Utrecht, hier gehuisvest.

Momenteel wordt een tentoonstelling voorbereid voor het 150-jarige bestaan van het KNAG in 2023.
Het vernieuwde museum zal voldoen aan de moderne museale inzichten, met veel interactie en veel dynamiek. Enkele onderdelen van de nieuwe inrichting zijn al te zien: de 'Archeohotspot' en de 'Geozone'. Laatstgenoemde biedt de bezoeker de mogelijkheid tot het kiezen van een historische kaart en die te laten printen on demand, waarbij Storm de ambitie heeft dat elke buitenlandse toerist Amsterdam zal verlaten met onder *beide* oksels een koker: één met een Van Gogh, dat is al zo, en ook één met een kaart uit de Geozone van Allard Pierson.

Na de lunchpauze - deze keer, zoals Roel Nicolai aangaf, met anderhalf uur extra ruim bemeten wegens het weerzien na langere tijd - gaf Nicolai het gebruikelijke exposé over het wel en wee van de Stichting; ditmaal met veel zorgen op één punt: de bemensing. Er zijn maar liefst vier hardnekkige vacatures onder de werkgroep- en projectleiders (waarvan twee de grote werkgroepen IGIE en Beeldmateriaal betreffen), en bovendien plotseling een hoofdredacteur van het tijdschrift en, per volgend jaar, een voorzitter van de Stichting. En dan nog enkele werkgroepleden, waaronder minstens één redactielid. Er zijn geen zorgen over de financiën - door de beperkingen van corona hebben sommige activiteiten op een laag pitje moeten staan - en er is goed nieuws over de publicatiereeks, die inmiddels nummer 8 gaat bereiken. Het donateursaantal is al enkele jaren stabiel.

Indrukwekkend was de opsomming van nieuwe bestuursdocumenten die in het afgelopen jaar het licht hebben gezien: Strategiedocument, Communicatieplan, Risicoregister (i.v.m. risico's die bestuursleden, vrijwilligers en bezoekers van het depot lopen), Beleidsplan (vereist voor de ANBI-status), Waardevoorstel (i.v.m. werving bedrijfsdonateurs) en een Richtlijn voor de werkgroepleiders.
De website ondergaat een significante upgrade.

Hierna volgde de rondleiding, waarin cyclisch de volgende drie bezichtigingen met uitleg te beleven waren. Dr. Peter van der Krogt, Jansoniusconservator, had een tiental markante kaarten uitgelegd op een carré van tafels, waaronder een overzicht van de triangulatie van Frankrijk om, zoals hij met een lach in zijn stem zei: "...ook een echt *geodetisch* item te presenteren". Reinder Storm liet de semi-permanente tentoonstelling zien, vertelde onderweg over het gebouwencomplex, en vertelde desgevraagd in de Geozone de prijs van een print: € 25,95. Drs. Marissa Griffioen gaf op de kaartenzaal uitleg over een tiendelige kaart van Suriname, gekaarteerd in 1882 door Johan Cateau van Rosevelt. Deze kaart is ook onderwerp in Caert Thresoor 2021 nr. 3, blz. 3 t/m 11.
De afsluitende borrel gaf ruim gelegenheid om verder bij te praten. Een zeer geslaagde dag!

Vraag vanuit het bestuur

Vrijwilligers gezocht

Op 22 maart j.l. was de geslaagde donateursdag van De Hollandse Cirkel. Een van de voordrachten op die dag was van Reinder Storm, curator bijzondere collecties van de Universeit van Amsterdam, en deze ging o.a. over het komende 150-jarig jubileum van het KNAG in 2024.
Op zijn initiatief en in samenwerking met het Allard Pierson Museum is nu een project gestart voor het analyseren van mooie, oude landkaarten.
Daarvoor is men op zoek naar vrijwilligers.
Informatie over het project en de mogelijkheid zich aan te melden vindt u op het blog van Reinder:
https://allardpierson.nl/blog/oude-kaarten-automatisch-analyseren/
(Zie ook de rubriek 'nieuws' van de eigen website.)

In memoriam
Adrianus Marinus den Boer (1948-2022)

Onverwacht werden we opgeschrikt door het plotselinge overlijden van Adri den Boer, op de leeftijd van 73 jaar. Op 16 mei werd hij opgenomen in het Groene Hart Ziekenhuis te Gouda omdat zijn gezondheidstoestand snel achteruit ging. Al enige tijd had hij gezondheidsklachten. Op dinsdagmiddag 17 mei rond 5 uur overleed hij in het bijzijn van zijn vrouw Mieke. We willen haar, zijn kinderen en kleinkinderen van harte condoleren met dit verlies. Ongeveer een maand daarvóór heeft de redactie van De Hollandse Cirkel nog met hem en zijn vrouw geluncht, ter gelegenheid van zijn afscheid als hoofdredacteur. Dat was een bijzonder afscheid. In de eerste plaats heeft Adri (of zoals hij meestal zijn berichten ondertekende: A3) zijn stempel gezet op alle 83 verschenen nummers (ook dit nummer nog) van ons blad. Vanaf het eerste nummer van mei 1999 was hij al redacteur, sinds 2005 hoofdredacteur. In de tweede plaats stond het afscheid ook enigszins in het teken van een soort doorstart. De pas aangetreden nieuwe hoofdredacteur had namelijk om persoonlijke reden zijn functie neergelegd. Op dat moment bleven alleen Jan Stehouwer en ondergetekende als redactieleden over. Ik heb toen Adri opgebeld en kreeg Mieke aan de telefoon, omdat Adri's gezondheid te wensen overliet. Mieke stelde me gerust: zij zou ons terzijde staan om de nummers 2 en misschien 3 van ons blad te laten verschijnen, met de hulp van Adri. Mieke deed altijd al veel aan ons blad op het gebied van vormgeving, correctie en beeldmateriaal. Wij zijn Adri en Mieke ongelofelijk veel dank verschuldigd. Zelf heb ik meer dan twaalf jaar met Adri deel uitgemaakt van de redactie. Niets was hem te veel. Waar en wanneer er een bijeenkomst, symposium, promotie of wat dan ook was waar in ons blad over geschreven kon worden, Adri was present met papier, pen en fototoestel. Hij bereed daarbij geen stokpaardjes, gaf zijn eigen vakgebied of persoonlijke interesses geen voorrang, maar had oog voor de geodesie in het algemeen, de hydrografie, het Kadaster, de openbare registers, land- en zeekaarten enz. Regelmatig was hij in het Kadastermuseum om nieuwe aanwinsten te bezien. Naast een lange loopbaan bij de Meetkundige Dienst van Rijkswaterstaat (1964-2005) was hij van 1983 tot 2020 lid van de redactie van Geodesia, later Geo-Info. In 2013 werd hij erelid van GIN en in 2017 eredonateur van De Hollandse Cirkel.

Ik en velen met mij zullen Adri missen. Persoonlijk deelden wij veel interesses. Maar onze gedachten gaan in het bijzonder uit naar zijn vrouw Mieke en hun (klein)kinderen. Dat zij troost mogen vinden in de woorden van Jesaja 41: 13 die de familie boven de rouwkaart zette: 'Vrees niet, Ik help u.'

Zacharias Klaasse

Opheffing kadasterkantoren; een nabrander

Zacharias Klaasse

Naar aanleiding van mijn artikel over de sluiting van het Kadasterkantoor te Appingedam (zie het vorige nummer van dit blad) vroeg de voormalige hoofdredacteur of ik nog wat informatie had over andere opgeheven kantoren van het Kadaster. Ja, die had ik wel. Ik som ze op in alfabetische volgorde van de plaats van vestiging.

Alkmaar, opgeheven per 24 november 2008

De huisvesting is rond 1910 niet optimaal. Geklaagd wordt dat er zó weinig licht in het kantoor valt, dat de toestand onhoudbaar is en dat de kans op fouten daardoor groot is. Uit de correspondentie blijkt dat er soms ook zaken waren die het licht niet echt verdroegen: een rijksklerk verzoekt een meisje van 14 jaar na kantoortijd op het raam te tikken, waarna hij haar zal binnenlaten. De politie ontdekt de afspraak. De bewaarder wordt door de commissaris van politie ingelicht. De rijksklerk verzoekt overplaatsing naar een ander kantoor. Rond 1920 wordt een bladschrijver (deze schreef de akten met de pen over in de openbare registers) van 75 jaar ontslagen omdat hij te langzaam zou schrijven. Of dat door het gebrek aan licht kwam is niet duidelijk. Het grieft de bewaarder om een oude man op straat te moeten zetten. Jaren lang was men gehuisvest aan de Gedempte Nieuwesloot. Bijgaande foto is daar genomen op 12 augustus 1926.

Almelo, opgeheven per 24 februari 1975

In mei 1968 werd het Kadaster gevestigd op Burg. Raveslootsingel 2. Bewaarder van het kadaster en de openbare registers was daar in de oorlog de beruchte J.B., die in 1943 benoemd werd tot NSB-burgemeester van een Drentse gemeente. Na de oorlog werd hij veroordeeld tot gevangenisstraf, een geldboete, ontzegging van het kiesrecht en andere rechten. Hij kwam er dus (te) goed van af.

Amersfoort, opgeheven per 14 november 1964

In Amersfoort is de destijds vermaarde Holtius bewaarder geweest van 1814-1816. Adrianus Catharinus Holtius (1786-1861) was een Nederlandse rechtsgeleerde en hoogleraar. In 1809 schreef hij zich in aan de Universiteit van Utrecht en in 1811 promoveerde hij tot doctor in de rechten, waarna hij zich als advocaat vestigde in Zierikzee.

Adrianus Catharinus Holtius (1786-1861)

In 1815 werd hij leraar aan het atheneum van Deventer. Van mei tot oktober 1819 ondernam hij een studiereis naar de Universiteit van

Göttingen. Terug in Nederland werd hij opgemerkt door de overheid en in 1821 werd hij tot hoogleraar burgerlijk recht en handelsrecht benoemd aan de Rijksuniversiteit Groningen. In september 1822 werd hij hoogleraar Romeins recht aan de Rijksuniversiteit Leuven. De Belgische Revolutie had als gevolg dat Holtius Leuven verliet. Vanaf maart 1831 vond hij een nieuwe leerstoel in de rechten aan de Universiteit van Utrecht. In 1835 werd hij gewoon hoogleraar. Op 1 januari 1857 ging hij met emeritaat.

Assen, opgeheven per 22 juni 2007

Van dit kantoor bestaat een mooie ansichtkaart uit 1910:

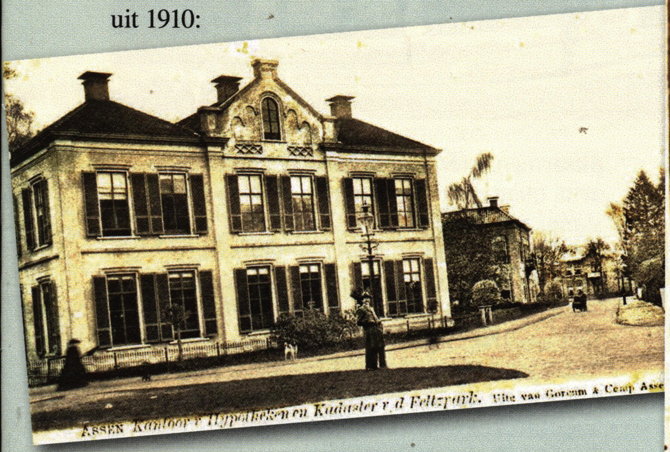

Breda, opgeheven per 20 april 2009

25 jaar was men gehuisvest aan de Markendaalseweg; daarvóór aan de Gasthuisvelden, het historische pand Delpratsingel 23, en ooit ook op Karnemelkstraat 9. Veel rijkskantoren hadden vroeger een inwonende conciërge. Dat ging niet altijd goed. Breda was daar in het begin van de 20e eeuw een droevig voorbeeld van. De correspondentie uit die tijd laat er iets van zien: vechtpartij op kantoor; twee gewonden. Conciërge, die met een stuk ijzer sloeg, wordt geschorst. Conciërge uit dienstwoning gezet. Rijksveldwachter bewaakt conciërgewoning i.v.m. indringing door ontslagen conciërge.

Conciërges veroorzaakten vaker problemen: in 1927 schreef de Rijksgebouwendienst aan het Kadaster te Groningen o.a. dat de tuin van het kantoor bezet was met allerlei ongerechtigheden, bestaande uit kippenhokken en andere minderwaardige getimmerten; met daarbij het bevel dat deze rommel ten spoedigste moest verdwijnen, opdat "ik niet genoodzaakt word minder prettige maatregelen te nemen".

Deventer, opgeheven per 1 mei 1959

Zoals gebruikelijk wilde men geen opheffing:

B. en W. Deventer:

Hypotheekkantoor en kadaster niet verplaatsen

Brief aan minister van Financiën

DEVENTER, 1 mei. — B. en W. van Deventer hebben in een brief aan de minister van Financiën hun ongerustheid uitgesproken over het voornemen het hypotheekkantoor en het kadaster naar Zwolle te verplaatsen. Zij verzoeken de minister aan deze plannen geen uitvoering te geven.

Men maakt zich in Deventer ongerust over deze voorgenomen verplaatsing, omdat daardoor de centrale positie van de stad wordt verzwakt. Mede door het feit dat in het nabije verleden de Raad van Arbeid in Deventer nagenoeg werd opgeheven en de opheffing van het agentschap van de Nederlandse Bank voor de deur staat, begint men er aan te twijfelen of bij het departement wel het juiste begrip bestaat omtrent de centrale positie van de stad, die historisch gegroeid is en naar de verstevliging waarvan door de gemeentelijke overheid bewust wordt gestreefd. Het opheffen van de mogelijkheden tot dienstverlening doet daaraan zeker

Provinciale en Overijsselsche en Zwolsche courant, 1-5-1958

Dordrecht, opgeheven per 1 september 1975

Men was daar lang gehuisvest op Visstraat 12. In de twintiger en dertiger jaren van de 20e eeuw wilde men de bewaarder een koninklijke onderscheiding geven. Toen was dat gebruikelijk als je maar bleef zitten waar je zat. De minister van Justitie weigerde dat: in 1923 was

Dordrecht, Visstraat 12

betrokkene veroordeeld tot twee maanden gevangenisstraf wegens ontucht met een minderjarige.

Goes, opgeheven per 1 november 1960

De inventarislijst uit 1891 geeft een aardig kijkje in de inrichting van het kantoor:

- Een dubbele lessenaar
- Twee tafels met loketten
- Twee tafeltjes
- Vier tafels op schragen
- Een tafel
- Twee matten stoelen
- Drie stoelen met lederen zitting
- Vijf weener stoelen
- Vijf teekentafels
- Negen tabouretten (krukken)
- Drie copieerspiegels en twee daarbij behoorende trappen en een trapje
- Vier bankjes
- Eenentwintig kaartenkisten en vier voetstukken daarvan
- 63 portefeuilles tot berging van plans
- Acht registerrakken (een rak is een rek, ZK)
- Twee rakken met gordijnen
- Een rak met deur
- Zes kachels met toebehooren
- Veertien glasgordijnen
- Drie ladders
- Een brandkast
- Gasornamenten: een tweepitsarm, twee éénpitsarmen, vier drielidsarmen, een tweelidsarm, twee éénlidsarmen, losse lamp met slang, een éénpitsarm
- Een extincteur met ladingen (brandblustoestel)
- Twee turfbakken
- Een ganglamp
- Twee lampen met ballons
- Eén groote en vier kleine cocosmatten
- Vier blikken kokers ter verzending van plans
- Trap bij den teekenspiegel
- Twee glasgordijnen

Landmeter Doekes in Goes was blijkbaar gewend aan zijn apparatuur. Correspondentie uit de jaren dertig van de vorige eeuw geeft daar een kijkje in. In telegramstijl: landmeter Doekes weigert prisma (merk Bauernfeind) en meetband van Ahrend te aanvaarden, omdat deze niet van zijn favoriete merk zijn. Zijn chef vindt de weigering overdreven. De Minister verplicht de landmeter tot aanvaarding, onder uitspreking van zijn ernstig misnoegen. De chef verdedigt de landmeter: slechts liefde voor zijn vak dreef hem. De Minister schrijft dat hij de goede bedoelingen van de landmeter erkent.

Gorinchem, opgeheven per 1 augustus 1960

Men was daar lang gehuisvest op Kalkhaven 89. Bij de samenvoeging met Dordrecht kostte de verhuizing van meubilair, registers enz. *f* 416,75.

's Gravenhage, later Zoetermeer, opgeheven per 3 november 2008

Lang was men daar gehuisvest op Buitenhof 37. Een foto:

Haarlem, opgeheven per 1 maart 1976

Daar heb ik gewerkt van 1969-1971 op Nieuwe Gracht 13. Een prachtig pand, hoewel niet efficiënt. Een foto ziet u in nr. 3 van 2021 van dit blad.

Heerenveen, opgeheven per 1 november 1959

In 1813 heeft de bewaarder minstens de schijn op zich geladen alles in de steek te hebben gelaten. Van 15 november tot 5 december zijn geen akten ingeschreven, althans de registers zijn toen niet bijgehouden.

's Hertogenbosch, opgeheven per 1 januari 1976

In augustus 1971 verhuisde men van Wolvenhoek 7 naar Commissaris de Quaylaan 2c. Een winterse foto:

Hoorn, opgeheven per 1 mei 1960

Onder dat ressort hoorde ook de gemeente Urk. Na de drooglegging van de Noordoostpolder viel Urk onder het Kadaster te Zwolle. Vanaf 1990 ging Urk naar Lelystad en tegenwoordig hoort het onder de landelijke openbare registers. Maar Urk ligt nog op dezelfde plaats.

Leeuwarden, opgeheven per 23 maart 2009
In september 1972 verhuisde men naar Tesselschadestraat 4. In 1812 gaf de toenmalige bewaarder wat bekendheid aan de functie van de vastgoedregistratie:

> HYPOTHEKEN.
> De ondergeteekende conservateur, in aanmerking nemende, dat verscheidene koopers van vastigheden, onkundig van de voordeelen, aan de overboeking der koopbrieven verknocht, nalatig blyven, die overboeking te laten doen, en geenszins bezeffen, welke gevolgen deze hunne nalatigheid kunne hebben, raadt den zoodanigen aan, te lezen art. 2166–2195, van de code Napoléon.
> LEEUWARDEN, den 7 october 1812. D. H. ANDREÆ, Gz.

Leiden, opgeheven per 2 juni 1980
Bewaarder Adriaan van Eck overleed in 1890 plotseling:

> De Weduwe en Kinderen van den Heer ADRIAAN VAN ECK, in leven Bewaarder van de Hypotheken en het Kadaster te Leiden, betuigen hun innigen dank voor de vele en hartelijke blijken van deelneming bij het plotseling overlijden van hun Echtgenoot en Vader ontvangen.
> LEIDEN, 20 Januari 1890.
> *Eenige en algemeene dankbetuiging.* (1444)

Lelystad, opgeheven per 31 mei 2007
Per 1 januari 1990 werd dit kantoor ingesteld, omdat de provincie Flevoland kwam.

Maastricht, opgeheven per 29 maart 1976
Van 1897 tot 1908 was hier bewaarder B.H. Tours. Over hem is te melden, dat hij op 14 juni 1907 zijn 50-jarig ambtsjubileum herdacht: "Als een bijzonderheid worde meegedeeld dat hij ontvanger te Nijmegen was bij de overdracht der vestingterreinen aan de stad en daar zélf, in de toen nog woeste buitenwijken, in 1880 eene woning met kantoor opende, dat in die dagen een financieel waagstuk was." (De Prins, 15-6-1907) Hij is overleden op 13-8-1911, 74 jaar oud.

Middelburg, opgeheven per 22 augustus 2009
In de Tweede Wereldoorlog is het Kadastergebouw totaal verwoest. Maar het hoofd van de landmeetkundige dienst had nog ergere problemen: hij schreef op 22 februari 1943 aan het Ministerie van Financiën: "Naar aanleiding van de mij bij aanschr. van 15 Februari 1943 no. 116 Afd. Pers. gevraagde opgave van alle ambtenaren en overig personeel, werkzaam aan mijn bureau, heb ik de eer U te verzoeken nog mede te deelen of deze opgaaf op eenigerlei wijze verband houdt met de uitzending van overheidspersoneel naar Duitschland of in het algemeen met de tewerkstelling van dit personeel voor militaire doeleinden van de bezettende macht: zulks ter beoordeeling van mijzelve of de verstrekking van de gevraagde opgave in strijd is met den door mij afgelegden ambtseed." (Antwoord: bij niet verstrekking volgt ontslag en deportatie.)

Nijmegen, opgeheven per 8 mei 1976
Het Kadaster in Nijmegen werd op 17 september 1944 verwoest. Dat kwam door de Slag om Nijmegen, die plaatsvond van 17 tot 20 september 1944, als onderdeel van Operatie Market Garden.
In Nijmegen was de situatie bij het Kadaster anders dan in Middelburg in mei 1940: In Middelburg waren ook de registratieleggers (duplicaten van de kadastrale registratie voor fiscale doeleinden) verbrand, zodat men aangewezen was op de overschrijving van de gemeenteleggers. In Nijmegen waren de registratieleggers bewaard gebleven, zodat men de kadastrale registratie daarin voortzette. Na de brand werd de bewaring van de hypotheken en het kadaster ondergebracht in het pand Parkweg 100 te Nijmegen.

Roermond, opgeheven per 1 augustus 2009
In Roermond was in een bepaalde periode nogal wat te doen over een tekenaar die buiten de lijntjes kleurde. Het 51 bladzijden tellende dossier van deze tekenaar (vD) over de periode 1902-1915 leest als een spannend boek. Vele verzoeken - soms ondertekend door al het personeel - om zijn verwijdering van het kantoor, talloze berispingen en klachten en salarisinhouding staan hier tegenover het verweer van

vD dat hij zich van geen kwaad bewust is. In 1904 legt hij een verklaring over van 35 inwoners van Roermond dat hij een fatsoenlijk mens is. Later trekken velen die verklaring in als het Kadaster een boekje opendoet over hem. De klachten tegen hem zijn: liegen, te laat komen, belasteren van collega's bij Justitie, mishandeling van zijn vrouw (die het Kadaster verzoekt om geld voor een enkele reis om naar Rotterdam te vluchten), het fluiten van honende wijsjes, dronkenschap (bij zijn sollicitatie zei hij geheelonthouder te zijn), het maken van schulden, enz. Uiteindelijk zinkt alles en iedereen weg in een moeras van leugen, laster en verwarring. Later wordt vD overgeplaatst naar Maastricht. Daar betaalt hij de winkelierster niet, die haar rekening naar het Kadaster zendt om betaling te krijgen. Het dossier kent nog een verrassend slot: vD wordt per 1 januari 1932 eervol ontslagen!

Men huisde lang in een mooi kantoor op Begijnhof 28.

Utrecht, opgeheven per 24 november 2008

Een ansichtkaart van het Kadastergebouw in vroeger jaren:

Winschoten, opgeheven per 1 mei 1964
Het kadasterkantoor hier was in vroeger jaren gevestigd op Bosplein 1, het voormalige hotel "De Harmonie". Een foto daarvan uit de jaren 20 van de 20e eeuw:

1937) en M. de Vroome (1881; ontslag per 1-8-1938) gaat het over vermeend brandstofgebruik door de bewaarder voor privédoeleinden. De bewaarder zegt door de landmeters geslagen te zijn. Het conflict sleept zich eindeloos voort.

Zierikzee, opgeheven per 1 september 1966
Het kantoor hier is samengevoegd met Middelburg toen de Zeelandbrug er was. Het was een klein kantoor met diverse jonkheren als bewaarder. Eén daarvan - van 1811-1814 - was jhr. mr. Willem Maurits de Brauw (1772-1841). Hij was eerder cadet-sergeant bij de Hollandse Brigade in Engeland.

Zutphen, opgeheven per 6 mei 1976
Het Kadaster was gevestigd op Zaadmarkt 91. Zo'n honderd jaar geleden zijn er grote ruzies tussen de bewaarder en twee landmeters. Wellicht is er te weinig werk. Het eerste probleem gaat over een extra ingang in het kantoor voor de landmeters, die een clandestiene sleutel laten maken. De Minister staat het gebruik van de extra ingang toe.
Conflict nr. 2 is al héél heftig: Tussen de bewaarder en de landmeters J.G. Pompe (1852-

De bewaarder wil aangifte doen bij Justitie en verzoekt daartoe gebruik te mogen maken van ambtelijke stukken.
Van alles gaat er mis; een greep uit de correspondentie:
- De bewaarder is verbijsterd door de onjuiste voorstelling van zaken in officiële dienstbrieven.
- Voortgaande ruzie tussen bewaarder en landmeters over verwarming lokalen.
- De conciërge is ziek; de bewaarder wijt dit aan lange werktijden (van 5.30 uur tot laat in de avond).
- De conciërge en zijn vrouw zijn enigszins boers aangelegd, voor wie ieder ruim gebruik een gruwel is (om zuinig stoken te verklaren).
- Onenigheid tussen de bewaarder en de Ingenieur-Verificateur over te verstrekken uittreksels.
- Verdwenen kaarten doordat onbevoegden het

gebouw binnenlopen. Schuld van de landmeter.
- Misdrijf tegen het openbaar gezag (voortgaande ruzie tussen de bewaarder en landmeter Pompe; schelden; dreigen; fysiek geweld).
- Aanklacht tegen de bewaarder door landmeter Pompe bij Justitie.
- De bewaarder vraagt drie maanden ziekteverlof; ziekteverlof nadien verlengd tot vier maanden.
- De bewaarder gaat weer aan het werk; beklaagt zich over opzettelijk verregaande onbeschoftheid.
- Voortdurend onmogelijk gedrag van de conciërge; dienstweigering door de conciërge.

Opheffing bijzondere bewaringen

Zijn alle opheffingen van kantoren van het Kadaster nu genoemd? Nee, er waren diverse kantoren van de ruilverkavelingsdienst van het Kadaster, diverse kantoren van Buitengewoon Landmeetkundig werk, Centraal teken- en opleidingsbureau (zie foto hieronder van het gebouw Nieuwe Haven 6 te Den Haag), enz., die alle zijn opgeheven.

En per 1 april 1839 werden de afzonderlijke kantoren van het Kadaster verenigd met de kantoren van de openbare registers. Toen ontstonden de kantoren van de hypotheken (bedoeld is: de openbare registers), het kadaster en de scheepsbewijzen). De kantoren van het Kadaster werden de bijzondere bewaringen van het Kadaster genoemd. Daarvan waren er 55. Deze werden dus opgeheven en verenigd met de "bewaringen der hypotheken". Al in 1834, maar ook in 1836 en 1837, werden er kantoren samengevoegd. De samenvoegingen gebeurden als volgt:

Provincie	Bijzondere bewaring van het Kadaster te:	Samengevoegd tot kantoren van de hypotheken, het kadaster en de scheepsbewijzen te:
Groningen	Groningen	
	Zuidhorn	Groningen
	Bedum	Appingedam
	Appingedam	
	Winschoten	
Friesland	Leeuwarden	
	Dokkum	Leeuwarden
	Sneek	
	Heerenveen	
	Lemmer	Sneek
Drenthe	Assen	
Overijssel	Zwolle	
	Vollenhove	Zwolle
	Deventer	
	Ommen	Deventer
	Almelo	
	Oldenzaal	Almelo
Gelderland	Arnhem	
	Harderwijk	Arnhem
	Nijmegen	
	Zutphen	
	Winterswijk	Zutphen
	Tiel	
	Zaltbommel	Tiel
Utrecht	Utrecht	
	IJsselstein	Utrecht
	Loenen	Utrecht
	Amersfoort	

Provincie	Bijzondere bewaring van het Kadaster te:	Samengevoegd tot kantoren van de hypotheken, het kadaster en de scheepsbewijzen te:
Noord-Holland	Amsterdam	
	Haarlem	
	Alkmaar	
	Zaandam	Alkmaar
	Hoorn	
	Monnickendam	Hoorn
Zuid-Holland	's-Gravenhage	
	Leiden	
	Woerden	Leiden
	Rotterdam	
	Brielle	
	Dordrecht	
	Gorinchem	
	Sommelsdijk	Brielle
	Gouda	Rotterdam

Provincie	Bijzondere bewaring van het Kadaster te:	Samengevoegd tot kantoren van de hypotheken, het kadaster en de scheepsbewijzen te:
Zeeland	Middelburg	
	Oostburg	Middelburg
	Goes	
	Hulst	Goes
	Zierikzee	
Noord-Brabant	's-Hertogenbosch	
	Waalwijk	's-Hertogenbosch
	Grave	's-Hertogenbosch
	Eindhoven	
	Helmond	Eindhoven
	Breda	
	Bergen op Zoom	Breda

Mocht iemand de provincie Limburg missen: vanwege de staatkundige troebelen met de zuidelijke Nederlanden (België) zou het Kadaster daar eerst in 1842 van de grond komen.

Oproep van het bestuur

Geodetische Canon

Er staat een ambitieus project op stapel: De Hollandse Cirkel gaat de Canon van de Geodetische Geschiedenis (Geodetische Canon) samenstellen. De periode na de Franse tijd heeft hierin primair de aandacht. In deze Canon komen verhalen over belangrijke geodetische ontwikkelingen, geplaatst in hun tijd en ondersteund door beeldmateriaal en eventuele literatuurverwijzingen. Bronnen van deze verhalen zijn onder meer onze tijdschriften op Internet, onze kennis over het instrumentarium, de interviews die we hebben gehouden met de meesters van weleer, ons beeldmateriaal en de monografieën op onze website. We willen graag weten welke onderwerpen volgens u zeker thuishoren in de Geodetische Canon.
De ontwikkeling van de Geodetische Canon hangt nauw samen met een herziening van de website van De Hollandse Cirkel, die recentelijk is gestart en die ten doel heeft de website zodanig te herstructureren dat die zich meer richt op wat een belangstellende voor de geschiedenis van de geodesie zou willen weten.
Wij vragen u, of u uw ideeën omtrent de Geodetische Canon wilt mailen naar Ted Schut, ted.schut@hollandsecirkel.nl. Als u een schriftelijke bijdrage wilt leveren, horen we dat ook graag.

Jos Anneveld, secretaris DHC-bestuur

Bizar en schadelijk Kadaster-instituut hield het 136 jaar vol

Zacharias Klaasse

Nog vijf maanden heb ik het meegemaakt bij het Kadaster: het instituut "beëdigde klerk". Die functie is per 1 januari 1965 opgeheven, nadat daartoe al jarenlang plannen hadden bestaan. Het is het meest absurde, bizarre anachronisme geweest dat bij het Kadaster heeft bestaan en dat lange tijd een bron van ruzie en jaloezie was.

1. Ontstaan van de functie

a. De considerans van het koninklijk besluit van 1 augustus 1828, Stb. 52, luidde: "Overwegende, dat reeds van nu af alle maatregelen behooren te worden genomen, die strekken kunnen om, tijdens of dadelijk na het in werking treden der nieuwe wetboeken, de wetgeving op het stuk der hypotheken te kunnen invoeren, en dat het, te dien einde, noodzakelijk is, voor 's hands te regelen al wat betrekkelijk is tot de oprigting van kantoren ter bewaring der hypotheken, en tot het aanleggen en bijhouden van hypotheekregisters." Dit besluit trad in werking toen het Burgerlijk Wetboek in werking trad, op 1 augustus 1838. Tot die maatregelen behoorde de instelling van de functie van beëdigde klerk. De artikelen 17 en 19 van genoemd besluit gaan daarover:

> **Art. 17.**
>
> Ieder bewaarder zal gehouden zijn, onder goedkeuring van het hoofd-bestuur der registratie, eenen bekwamen klerk aantestellen, die bij de arrondissements regtbank, in welker regtsgebied het kantoor gelegen is, zal worden beëedigd, en die in geval van afwezendheid, ten gevolge van verleend verlof, van ziekte, of van andere wettige verhindering van den bewaarder, ten koste en ter verantwoording van dezen, deszelfs werkzaamheden zal verrigten.

b. De beëdigde klerk kreeg dus geen andere functie dan vervanging van de hypotheekbewaarder bij diens afwezigheid wegens verlof, ziekte, andere wettige verhindering, overlijden en gedwongen ontslag. Bij andere afwezigheid van de bewaarder, bijvoorbeeld in geval van een vacature na gewoon ontslag, moest de functie worden waargenomen door een opvolger of een tijdelijke waarnemer. Dat moest een ambtenaar van de dienst der Registratie zijn (een onderdeel van de Belastingdienst). De functie was formeel dus van bescheiden betekenis.

c. Bij het aftreden van de hypotheekbewaarder verviel automatisch de aanstelling van de beëdigde klerk. Hij ging dus niet stilzwijgend over in dienst van de nieuwe bewaarder, maar hij moest - wat meestal ook gebeurde - (opnieuw) door deze worden aangesteld. Ook deze aanstelling moest door het Ministerie van Financiën worden goedgekeurd (besluit van 6 januari 1848, no. 16, PW 1848, nr. 525). In de praktijk bleef de beëdigde klerk in functie indien na ontslag van de bewaarder een interim-bewaarder werd benoemd. Er vond door deze interim-bewaarder geen nieuwe aanstelling plaats.

> **Art. 19.**
>
> Wanneer een kantoor, door het overlijden of door gedwongen ontslag van den bewaarder, is komen opentevallen., zal deszelfs beëedigde klerk het kantoor, op zijne eigene verantwoordelijkheid, moeten blijven waarnemen, tot dat de ambtenaar, welke daarmede *ad interim* zal worden belast, in functie getreden zal zijn, waarin door den Gouverneur der provincie dadelijk zal worden voorzien, terwijl, ter vervanging van den *ad interim* benoemden hypotheekbewaarder, welke altijd een ambtenaar, en zoo veel doenlijk een hoofd ambtenaar der registratie, zal behooren te zijn, zoo haast mogelijk, de noodige voordragt zal worden ingediend, en wel zoo tijdig, dat uiterlijk binnen twee maanden een nieuwe vaste hypotheekbewaarder kunne benoemd zijn.
>
> Een bewaarder, die zijn eervol ontslag bekomen heeft, zal zijnen post moeten blijven waarnemen, tot dat hij behoorlijk vervangen zal zijn; zoo niet, zal hij verantwoordelijk blijven voor alle schade, voortgevloeid uit het onvervuld blijven van zijn kantoor.

d. Was er voor deze functie altijd "een bekwamen klerk" te vinden, zoals artikel 17 van het koninklijk besluit van 1828 eiste? In het begin niet altijd. Minister Rochussen van Financiën bepaalde daarom bij circulaire nr. 648 van 15 december 1840, dat hij vrijstelling kon verlenen van de verplichting tot aanstelling van een beëdigde klerk. In dat geval zou de waarnemingsfunctie uitgeoefend worden door een andere ambtenaar van de dienst der Registratie. Maar ook de bekende landmeter A. Soutendijk (1811-1886) was ooit beëdigde klerk; hij werd dat te Tiel in 1844.

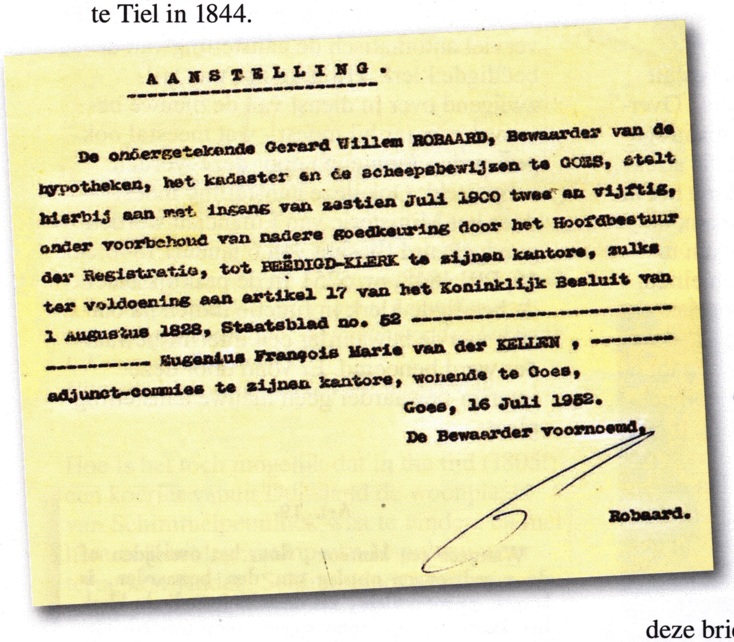
AANSTELLING.

De ondergetekende Gerard Willem ROBAARD, Bewaarder van de hypotheken, het kadaster en de scheepsbewijzen te GOES, stelt hierbij aan met ingang van zestien Juli 1900 twee en vijftig, onder voorbehoud van nadere goedkeuring door het Hoofdbestuur der Registratie, tot BEËDIGD-KLERK te zijnen kantore, zulks ter voldoening aan artikel 17 van het Koninklijk Besluit van 1 Augustus 1828, Staatsblad no. 52 ---------------------- Eugenius François Marie van der KELLEN , ----------------- adjunct-commies te zijnen kantore, wonende te Goes,

Goes, 16 Juli 1952.

De Bewaarder voornoemd,

Robaard.

2. De buitenwettelijke taak

a. De formele taak van de beëdigde klerk was dus een beperkte: waarneming van de hypotheekbewaarder in een beperkt aantal gevallen. De werkelijke functie was echter uitgebreid, belangrijk en financieel zeer aantrekkelijk.

b. Vanaf wellicht het begin functioneerde de beëdigde klerk als vertegenwoordiger van het publiek, vooral van het notariaat. De beëdigde klerk deed dat niet als ambtenaar, maar als particulier persoon. Hij had dus twee werkgevers: de hypotheekbewaarder (later: de Staat) en het publiek, vooral notarissen. Als "commissionair" van het notariaat en overige klanten verstrekte hij informatie, liet akten overschrijven enz. en berekende daarvoor commissieloon. Bij dat laatste ging het op jaarbasis vaak om grote bedragen. Als vóór de Tweede Wereldoorlog de bewaarder van een groot kantoor ongeveer *f* 5.000 per jaar verdiende, streek de beëdigde klerk wel *f* 25.000 op aan commissieloon. Let wel: deze functie berustte op geen enkel wettelijk voorschrift.

c. Wat is de reden van deze taak? De bewaarder verstrekte ook informatie, maar dat gebeurde op een formele en tijdrovende manier, waarbij de af te geven documenten aan het zegelrecht (een soort belasting) waren onderworpen. Er konden door de bewaarder kadastrale uittreksels worden verstrekt. Inzake hypothecaire bezwaardheid verstrekte hij getuigschriften en afschriften van ingeschreven hypothecaire borderellen. Dat duurde lang, terwijl de beëdigde klerk snel werkte en dat was vooral voor het notariaat heel belangrijk.

d. In dit verband wordt verwezen naar een brief van 20 december 1960 waarmee de Broederschappen der Notarissen en Candidaat-notarissen zich tot de Tweede Kamer wendden, toen de functie van beëdigde klerk afgeschaft dreigde te worden. In deze brief stond o.a. het volgende: "De diensten van de beëdigd klerk blijven niet tot het verstrekken van die eerste voorlopige recherche beperkt. Zijn diensten bevatten een veel breder terrein, welke van de alleen-ambtenaar niet verwacht kunnen worden. Het is in de notariële praktijk een gebruikelijke methode om op de dag van het passeren van de akte van transport of van hypotheek van de beëdigde klerk een z.g. herinzage te vragen, welke dan per telefoon of telegram, zo dicht mogelijk aan het daarvoor vastgestelde uur voorafgaande, wordt verstrekt. De beëdigde klerk ziet voor de notaris titels in en meldt hem de bijzondere bepalingen en de vermelding van kwijting voor de koopsom of afstand van het recht

op ontbinding, mogelijkerwijs voortvloeiende uit het bepaalde bij de artikelen 1302 en 1303 van het Burgerlijk Wetboek; hij attendeert op eventuele fouten in de titels; hij zorgt desgewenst voor het doen vervaardigen van de na afloop van de behandeling verlangde stukken zonder dat hem dit voor elke zaak afzonderlijk opnieuw wordt opgedragen; hij zendt de stukken toe en verrekent de kosten, veelal in rekening-courant; hij verleent elke informatie in de kortst mogelijke tijd, waarbij de notaris of andere aanvrager belang heeft. Voor de notarissen op wier standplaats geen hypotheekkantoor gevestigd is, klemt dit alles nog meer, doch ook voor notarissen die ter plaatse een hypotheekkantoor kunnen raadplegen, zijn de werkzaamheden van de beëdigde klerk onontbeerlijk."

e. Kon de beëdigde klerk al dat werk alléén doen? Nee, in de loop van de tijd werd hij daarbij geholpen door diverse medewerkers van het kantoor van de bewaring van de hypotheken en het kadaster. Deze werden persoonlijk door de beëdigde klerk daarvoor betaald.

f. De beëdigde klerk was voor de inzage in de registers een tarief verschuldigd aan de bewaarder (vanaf 1922 aan de Staat). Dat tarief bracht hij - tezamen met zijn commissieloon - aan de notaris of een andere klant in rekening. Het officiële tarief voor de inzage betaalde de beëdigde klerk aan de bewaarder c.q. de Staat. Hij trad dus op als incassobureau van de bewaarder c.q. de Staat. Doorgaans onderhield de beëdigde klerk een rekening-courant met de notarissen in zijn gebied.

g. Ook andere informatie werd soms door de beëdigde klerk verstrekt. Aan makelaarsverenigingen werden bijvoorbeeld gegevens verstrekt over alle overdrachten in een bepaald gebied

h. Hier volgen twee voorbeelden van door de beëdigde klerk verstrekte informatie:

1. een onderzoek naar erfdienstbaarheden:

J. A. DRIESSEN
Beëedigd Commies
HYPOTHEEKKANTOOR
LEIDEN

Onderzoek naar erfdienstbaarheden betreffende de perceelen Gemeente Noordwijkerhout Sectie C no 347. 348. 349. en 197.
Alle stukken betreffende voormelde perceelen zijn onderzocht doch daarbij geen erfdienstbaarheden gevonden

Leiden
23 Maart 1932

2. een hypothecaire recherche, in potlood gesteld op een kadastraal uittreksel:

Vier perceelen
De U bekende inschrijving deel 233 no. 158 niet ingezien
Overigens Onbezwaard.

3. Moeilijkheden

a. Problemen ten opzichte van de klanten van de beëdigde klerk zijn er wellicht weinig geweest. De beëdigde klerken waren doorgaans zeer vakkundige en bekwame mensen, die hun klanten snel en correct bedienden.

b. Bij brief van 11 november 1882 aan de hypotheekbewaarders klaagde de Minister van Financiën erover dat de beëdigde klerken onderling zeer verschillende tarieven -

het commissieloon - berekenden en dat één beëdigde klerk aan een notaris geen diensten meer wilde verlenen, waardoor deze notaris in grote moeilijkheden raakte. De Minister verzocht de bewaarders meer grip op de beëdigde klerken te krijgen. De bewaarder te Appingedam raadpleegde de notarissen in zijn rayon over deze brief. De reactie van de notarissen was dat zij niets veranderd wensten te zien, want zij waren over de beëdigde klerk, de heer J.A. Beening, zeer tevreden.

c. In november 1928 klaagde de Minister van Financiën erover dat sommige beëdigde klerken hun commissieloon niet opgaven bij de aangifte voor de inkomstenbelasting. Dat betrof ook de helpers van de beëdigde klerken. Het ging om jaarlijkse bijverdiensten van circa *f* 9.000. De Minister vroeg bij brief van 28 november 1928 aan de belastinginspecteurs om extra aandacht te besteden aan de aangiftebiljetten van het personeel van de hypotheekkantoren. Van ieder geval van fraude wilde de Minister op de hoogte worden gesteld.

d. In 1955 stond de beëdigde klerk M.J. Meijer te Haarlem terecht voor de Centrale Raad van Beroep te Utrecht, omdat hij geen inzage in zijn boekhouding wilde geven. Twee medewerkers die de beëdigde klerk hielpen hadden om die inzage gevraagd, omdat zij wilden controleren of zij een voldoende aandeel in het commissieloon hadden ontvangen.

e. De grootste moeilijkheden deden zich voor op het terrein van de werksfeer op de hypotheekkantoren. Onderlinge jaloezie en ruzies waren haast aan de orde van de dag. De beëdigde klerk - die al het werk niet zelf kon doen - liet zich tegen betaling assisteren door personeelsleden van het hypotheekkantoor. Echter, niet alle personeelsleden werden daarvoor gevraagd; men moest op goede voet staan met de beëdigde klerk. Het aandeel in het commissieloon dat men ontving moest doorgaans geheim blijven, opdat het verschil in beloning niet bekend zou worden. Het ontvangen geld was voor een deel dus ook zwijggeld. De arbeidsvreugde en arbeidsrust werden daardoor voortdurend bedreigd en verstoord.

f. Ook tussen de bewaarder en de beëdigde klerk waren soms spanningen. De beëdigde klerk in Haarlem werd in 1869 door de bewaarder op straat gezet. De krant schreef hierover het volgende:

*** De **Bewaarder** van de Hypotheken en het Kadaster te **Haarlem** brengt ter kennis van het publiek, dat hij vermeend heeft den Heer JACOBUS **SANDERS** van zijn kantoor te moeten verwijderen en deze alzoo ophoudt dáár als **beëedigd klerk** te fungeren.

Opregte Haarlemsche courant 25 november 1869

*** Na eene getrouwe en eerlijke pligtvervulling van 14 jaren ten Hypotheek-kantore te Haarlem, werd ik om een kleinen woordentwist den 15den dezer door den Hypotheekbewaarder Mr. J. G. THIERRY DE BIJE verzocht zijn kantoor te verlaten, waaraan door mij onmiddelijk werd voldaan.

In de Haarlemsche Courant van 24 en 25 dezer geeft Mr. J. G. THIERRY DE BIJE op eene dubbelzinnige wijze daarvan aan het publiek kennis; daar mij geene andere redenen bekend zijn, noodig ik genoemden Hypotheekbewaarder uit om binnen acht dagen na heden, indien er meerdere redenen bestaan hebben, die aan het publiek kenbaar te maken.

Haarlem, 29 November 1869. J. SANDERS.

Opregte Haarlemsche courant 29 november 1869

4. Bedreigde positie

a. In 1893 zonden de meeste beëdigde klerken een gezamenlijk verzoekschrift aan de Minister van Financiën om rijksambtenaar te mogen worden. Zij hadden deze positie dus niet, omdat zij in dienst waren van de hypotheekbewaarder persoonlijk. Dat had nadelen:
   - Bij verplaatsing van een bewaarder gebeurde het soms dat hij “zijn” beëdigde klerk, aan wie hij gehecht was, meenam naar het nieuwe kantoor. De beëdigde klerk aldaar kwam daardoor op straat te staan.
   - Als er op een kantoor een nieuwe bewaarder kwam die op dat kantoor een oude beëdigde klerk aantrof, werd deze soms niet meer benoemd door de nieuwe bewaarder, maar werd een jongere kracht als beëdigde klerk aangesteld.
   - Er werd geen pensioen voor de beëdigde klerk opgebouwd, hetgeen bij ouderdom of overlijden grote problemen kon geven voor betrokkene of zijn nabestaanden.

   Op dit verzoekschrift werd niet gereageerd!

b. In 1894 hadden de beëdigde klerken hun

krachten gebundeld door de "Vereniging van beëdigde klerken" op te richten. De vereniging richtte zich in 1894 tot de Vereniging van Hypotheekbewaarders met het verzoek te bevorderen dat zij rijksambtenaar werden. Het bestuur van de Vereniging van Hypotheekbewaarders besprak het verzoek met hoofdambtenaren van het Ministerie van Financiën. Het verzoek werd afgewezen. Het zou tot 1922 duren voor de ambtelijke status werd verkregen.

c. In 1919 vroeg de Minister van Financiën advies aan de bewaarders over het werk van de beëdigde klerken. Kan de Staat hun werk niet overnemen? De bewaarder te Groningen - en wellicht alle bewaarders - reageerden zeer afwijzend. Als nadelen werden opgesomd:
   - Als de Staat de informatie gaat verstrekken, krijgt deze een officieel karakter, wat een grote verantwoordelijkheid voor de bewaarder en de Staat met zich meebrengt.
   - Het gevolg zal ook zijn dat geen officiële afschriften van in- en overgeschreven stukken, staten van inschrijving of getuigschriften van onbezwaardheid meer worden gevraagd, waardoor de Staat inkomsten derft.
   - Er zal meer personeel nodig zijn.
   - De belangen van het publiek zullen nooit zo goed worden behartigd als thans geburt door de beëdigde klerk.
   - De belangen van de beëdigde klerken worden geschaad.
   - Er zijn geen overheidstarieven te stellen voor alles wat thans de beëdigde klerk voor het publiek verricht.

   Resultaat: alles bleef bij het oude.

d. In 1924 kwam de mogelijke afschaffing van de functie van beëdigde klerk opnieuw ter sprake. De desbetreffende ambtenaren op het Ministerie van Financiën waren sterk vóór die afschaffing. De Vereniging van Hypotheekbewaarders vroeg advies hierover aan de bewaarders. Deze waren tegen afschaffing. Een rekest aan H.M. de Koningin van genoemde vereniging houdt samengevat in:
   - Er zou worden gebroken met een systeem dat bijna honderd jaar zijn deugdelijkheid ruimschoots had bewezen.
   - De nadelen voor de Staat werden geschat op *f* 10.000 per jaar, door aantrekking van nieuw personeel.
   - De beëdigde klerk is een zeer betrouwbare en deskundige persoon en een vraagbaak voor de bewaarder. Hij is wat de procuratiehouder is op een handelskantoor. Helaas is hij omringd door afgunst.
   - De waarneming bij verlof, ziekte enz. van de bewaarder kan door niemand beter gebeuren dan door de beëdigde klerk, gelet op zijn deskundigheid. Bij waarneming door anderen is schade voor de Staat te vrezen.

   Resultaat: alles bleef bij het oude.

e. In januari 1940 stelde de Minister van Financiën een commissie in die moest adviseren over de beëdigde klerken. De commissie stelde een lijst met vragen op die door iedere beëdigde klerk moesten worden beantwoord.
   Resultaat: alles bleef bij het oude.

5. De opheffing van de functie

a. Jarenlang werd bij de benoeming van een beëdigde klerk door het Ministerie van Financiën aan de benoemde meegedeeld dat hij bij opheffing van de functie generlei rechten kon laten gelden.

b. Het definitieve einde van de functie van beëdigde klerk werd ingeluid op 19 september 1959. Toen diende de regering een wetsontwerp in bij de Tweede Kamer tot vaststelling van de kadastrale tarieven (Wet kadastraal recht).

c. Het is buitengewoon merkwaardig dat dit wetsontwerp het einde van de beëdigde klerk inluidde, omdat in het wetsontwerp en de memorie van toelichting met geen woord over de beëdigde klerk wordt gesproken. Dat is begrijpelijk, omdat de waarnemingsfunctie niet in de wet, maar in een koninklijk besluit was geregeld en omdat de informatiefunctie e.d. van de beëdigde klerk nergens was vastgelegd.

d. Niettemin stelde de Vaste Commissie voor Financiën in het voorlopige verslag (4 januari 1960) vragen over de beëdigde klerk. Uit het verslag van het mondelinge overleg, tevens eindverslag (4 april 1963) bleek:
   - Dat de Commissie van mening is dat de

figuur van de beëdigde klerk niet meer in deze tijd past.

- Dat de Staatssecretaris de figuur van de beëdigde klerk uit een oogpunt van juiste ambtelijke verhoudingen en van duidelijke vastlegging van verantwoordelijkheden bepaald niet onbedenkelijk acht. Historisch is hun positie zeer wel verklaarbaar, maar het is gewenst naar de normale situatie terug te keren nu de gelegenheid zich daartoe voordoet.
- De beëdigde klerken en het hun assisterende personeel zullen een schadeloosstelling krijgen.
- De dienstverlening aan notarissen en anderen zal niet onder de afschaffing van de functie van de beëdigde klerk lijden.

e. De Eerste Kamer vroeg in het voorlopige verslag (21 mei 1963) naar richtlijnen voor de schadeloosstelling van de beëdigde klerken en hun helpers en naar maatregelen die getroffen zouden worden opdat het notariaat geen hinder zou ondervinden van de afschaffing van de functie van beëdigde klerk. De Staatssecretaris zegde in de memorie van antwoord (17 juni 1963) toe dat een en ander bevredigend zou worden geregeld.

f. Het wetsvoorstel werd tot wet verheven op 4 juli 1963 en trad in werking op 1 januari 1965, samen met het Besluit kadastraal recht. Artikel 18, eerste lid, van dat besluit (Stb. 1964, 533) bepaalde dat de artikelen 17 en 19 van het koninklijk besluit van 1 augustus 1828 (Stb. 52) zouden vervallen. Daarmee behoorde de functie van beëdigd klerk tot het verleden.

6. Schadevergoeding

a. Zoals Staatssecretaris Van den Berge in het parlement had beloofd, kwam er een schadevergoeding voor de gewezen beëdigde klerken en hun helpers. De vergoeding hield in dat men van het gemiddelde bedrag dat van 1961-1964 was ontvangen 100% kreeg in 1965, 75% in 1966, 50% in 1967 en 25% in 1968.

b. De oud-beëdigde klerken en hun helpers konden een opgaaf indienen van het commissieloon (of hun aandeel daarin) dat zij in de jaren 1961-1964 hadden ontvangen.

c. De gewezen beëdigde klerk te Zwolle kreeg in 1965 een uitkering van *f* 871 per kwartaal, aflopend in 1968 tot *f* 218 per kwartaal.

d. Het Ministerie van Financiën wilde de vergoeding baseren op de aangiften van 1961-1964 van betrokkenen voor de inkomstenbelasting. Aangezien deze niet altijd overeenkwamen met de werkelijk ontvangen bedragen, is daarvan afgezien (!).

50-Jarig ambtsjubileum

Heden herdenkt de heer L. G. Lein-Weber, commies en beëdigd klerk ten kantore van de hypotheken, het kadaster en de scheepsbewijzen te Nijmegen, de dag, waarop hij voor 50 jaar bij dat dienstvak werkzaam was gesteld.

Het Volksdagblad 21-5-1937

Joh. Haringsma †

HEERENVEEN. Op 57-jarige leeftijd is Donderdag in het R.K. Ziekenhuis te Groningen overleden de heer Johannes Haringsma, die reeds langer dan dertig jaar werkzaam was als adjunct commies en beëdigd klerk van het kadaster.
De overledene werd door zijn collega's hoog gewaardeerd, terwijl hij ook hen, die op het kadaster om inlichtingen kwamen, gaarne met zijn uitgebreide kennis ten dienste stond.

Nieuwsblad van Friesland, Hepkema's courant 13-10-1950

40 JAAR BIJ BELASTINGDIENST

A.s. woensdag zal de heer D. Zwart, beëdigd commies, werkzaam aan het Hypotheekkantoor aan de Breestraat, zijn 40-jarig ambtsjubileum bij de Belastingdienst vieren.
De heer Zwart begon zijn loopbaan in Hoorn en is reeds sinds 1927 in Leiden werkzaam.

Leidsch Dagblad 13-4-1957

De landmeter trouwt/verlooft zich

Zacharias Klaasse

Vaak is mij opgevallen dat in oude familieberichten in de krant uitdrukkelijk werd vermeld dat men landmeter van het Kadaster was. Blijkbaar was men daar - wellicht terecht - trots op. Een paar voorbeelden:

Gehuwd:

H. F. VAN RIEL,
Landmeter van het Kadaster.
en
L. E. ROSINGH.

Groningen, }
Assen, } 4 Mei 1909.

Getrouwd:

Henri J. H. Hornix
Landmeter van het Kadaster
en
Antoinette E. M. van Acker,
die mede namens wederzijdsche familie **bedanken** voor de vele blijken van belangstelling bij hun huwelijk ondervonden.

Breda—Goes, 18 Jan. 1911. 3975

VERLOOFD:

CORRIE KOK
en
FOPPE J. SCHRAM,
Landmeter van het Kadaster

Rosendaal (Gelderland). 10
's-Hertogenbosch, Havenstr. 27.

VERLOOFD:

Clementine Caenen
en
Mathieu Meertens
Landmeter van het kadaster.
Maastricht, 24 Juni 1917.
Eenige kennisgeving voor de stad. 9568

Getrouwd:

P. VERHAGE,
Landmeter van het Kadaster,
en
MIEP DE WILDE.

De Heer en Mevr. VERHAGE-DE WILDE zeggen, mede namens wederzijdsche familie, hartelijk dank voor de vele blijken van belangstelling voor en bij hun huwelijk ondervonden.

Vlissingen, 15 December 1924.

Soms kom je ook minder vrolijke berichten tegen. Het betreft hier een landmeter van onze zuiderburen die blijkbaar in de mijnen werkte:

LANDMETER ALS MISDADIGER.

Op bevel van het parket te Tongeren in België is een landmeter van de kolenmijn te Waterschel, zekere W. Peeters, van Nederlandsche afkomst, gehuwd en vader van twee kinderen, door de gendarmerie gearresteerd. Peeters bleek aan het hoofd te staan van een inbrekersbende, die, sedert verscheidene maanden, het Zuiden van Limburg en het Noorden van de provincie Luik onveilig maakte. Drie dieven, te Luik gevat, op het oogenblik dat zij een brandkast trachtten open te breken hebben hem verraden. In zijn woning is volledig en zeer modern inbrekersmateriaal gevonden. Verscheidene andere aanhoudingen worden verwacht.

Dagblad van Brabant 7-3-1934

DHC-stand op GeoBuzz-congres 2022

Herman Quee

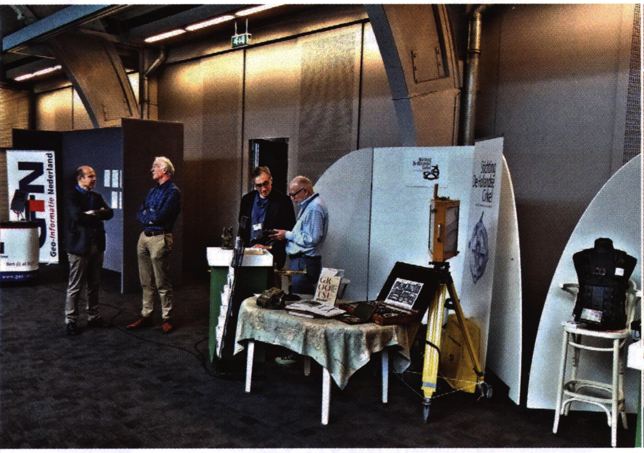

De stand van De Hollandse Cirkel, met John Vossepoel en webmaster Hans van Eekelen

De inhoud van de stand; met standhouder Sieb Dijkstra

Na twee jaar afwezigheid wegens Corona was er 23 en 24 mei weer een GeoBuzz-congres in 's Hertogenbosch. De Stichting De Hollandse Cirkel was wederom aanwezig met een (gratis) stand. Beide dagen waren John Vossepoel en Sieb Dijkstra aanwezig. In de stand hadden we een Wild T0, een Planoscoop (geleend van de Hogeschool Utrecht), een uitgebreide passerdoos van de Duitse fabrikant Clemens Riefler, een kleine passerdoos gemaakt door Pieter Bayens in Delft, en een 18de-eeuwse grafometer (zie foto achterop dit blad), gemaakt door Claude Langlois in Parijs (alle drie uit de collectie van John Vossepoel). Verder waren er ook enige boeken over instrumenten, een simpel meetinstrument (Altimeter) dat de gemeente Amersfoort gebruikte om hoogte van bomen te meten, en een Brunsviga rekenmachine. De DHC-stand had een behoorlijke aanloop en we konden de bezoekers uitgebreid voorlichten over het gebruik en de toepassing van hetgeen we tentoongesteld hadden. Als de bezoekers die aangegeven hebben donateur te worden, hun woorden waarmaken, dan is de aanwezigheid van DHC op GeoBuzz geslaagd.

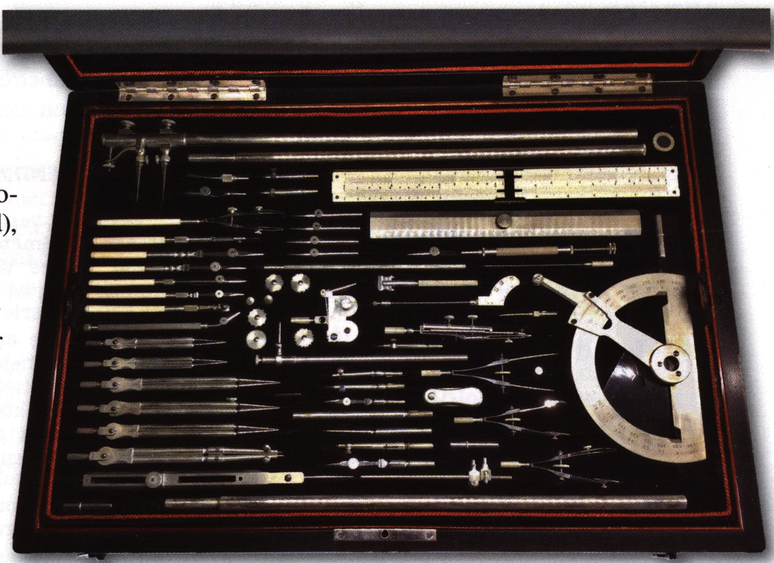

Passerdoos van de firma Clemens Riefler, ca. 1910 (collectie Vossepoel)

Een kwart Kadaster

Klaas van der Hoek

Een van onze redacteuren heeft mij gevraagd om iets aan het papier toe te vertrouwen, omdat ik mijn werk bij het Kadaster na 48 jaar beëindig. Dat is een kwart van de jaren dat het Kadaster bestaat. Mijn huidige "werkgever" is nu het ABP.
Ik zal proberen een aantal zaken aan te stippen vanuit mijn eigen ervaring. Deze is persoonlijk, ik ben geen woordvoerder van het Kadaster. Ik beschrijf eerst mijn 'carrière' en zal ook enkele leerpunten benoemen; punten waarvan ik denk dat ik die kan en mag maken. Die punten zijn *cursief* in de tekst geplaatst.

In 1974 ben ik begonnen bij het Kadaster in Leeuwarden. Dit was, zoals Zacharias Klaasse al in het vorige nummer schreef, het jaar dat de centrale directie per 1 januari van dat jaar overging vanuit Den Haag naar Apeldoorn. Ik begon op 1 september, dus ik ken het Kadaster niet anders dan een bedrijf dat vanuit Apeldoorn wordt geleid.
Ik werd aangenomen in Leeuwarden en kreeg eerst een vooropleiding van een half jaar. Dat hield in dat we op kantoor les kregen van een (lokale) opleider in allerhande basistechnieken, en kennismaakten met het Kadaster. Denk bij opleiding aan rekenen met behulp van de Brunsviga (zie foto), tekenen met een trekpen, inkt wrijven; kennismaken met het opzoeken van veldwerken van een bepaald perceelnummer, archiveren van veldwerken en hulpkaarten, vouwen van de veldplans en uittrekken van de zogenaamde oude stand. Dat was het opschrijven van de kadastrale gegevens van de te meten percelen. Dit had de tekenaar nodig voor het verwerken van de mutaties op basis van de meting van nieuwe grenzen en daardoor splitsen van bestaande percelen. De nieuwe percelen moesten op naam gesteld worden van verkrijgers en vervreemders in de zogenaamde Staat 75.

Deze vooropleiding duurde een half jaar. Maar hierdoor kreeg je wel al een goed beeld van het Kadaster en zijn archieven. En daarbij zat je als het ware op het proces van de mutatieverwerking; weliswaar alleen op kantoor, je ging niet mee met de landmeter. Je begon in die tijd aan het eind van het proces.

Als je achter in het proces begint, dan weet je wat je nodig hebt voor de verwerking. Door dan later naar voren te gaan in het proces, te gaan meten en aanwijs halen van de nieuwe grenzen, dan weet je wat je nodig hebt voor de latere verwerking.

Na een half jaar mocht je van de vooropleiding naar de centrale tekenopleiding (CTO), voor mij al in Apeldoorn. Mijn cursus had nummer 40. Die opleiding begon in april, voor mij in 1975. De cursisten kwamen uit alle toenmalige vestigingen, we hadden er toen elf; een 50-tal jonge mensen, verdeeld in drie klassen, en klassiek verdeeld, op alfabet. Dat was een prachtige tijd. De opleiding duurde een jaar.

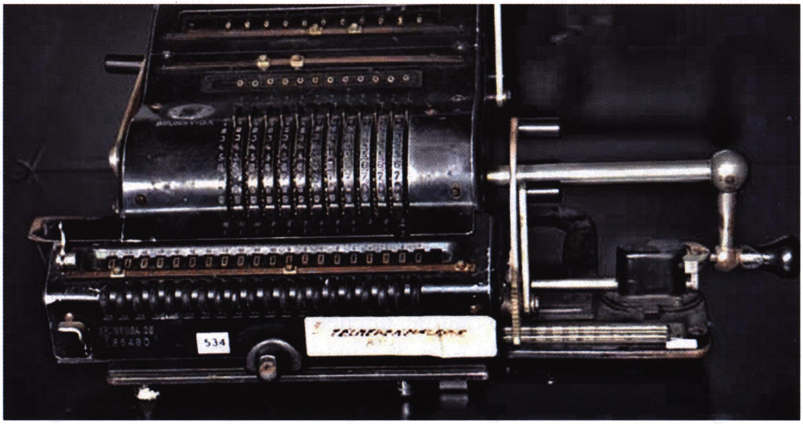

Brunsviga

Op maandag naar Apeldoorn en op vrijdag terug. Door de week ergens in een kosthuis. Leren en betaald worden, het kon bijna niet mooier. De vakken waren: rekenen, naast gebruik van de Brunsviga kwam in die tijd de eerste elektronische rekenmachine, de Singer, op. De resultaten moesten worden genoteerd en verwerkt op speciale formulieren. Je had een formulier om snijpunten te berekenen, één voor de berekening van polygonen en één voor transformaties. Een ander deel van het rekenen was de grootteberekening. Hoe bereken je oppervlaktes uit metingen en hoe werkt dat als je geen meetcijfers hebt van het hele perceel en je dus een grafische grootteberekening moet uitvoeren? Met 'apparatuur' als planimeter (schijfpool- en wagenplanimeter), maar ook de papieren harpplanimeter.

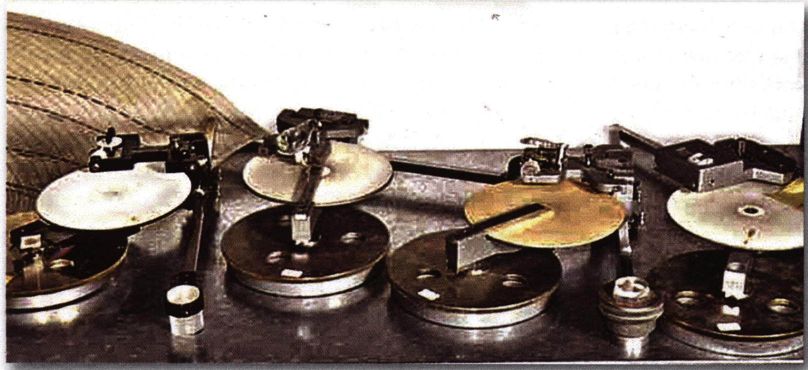

Schijfpoolplanimeter

Een vak als tekenen: we tekenden nog met de trekpen en met hard potlood. Schrijven: we kregen les in het schoonschrijven volgens het Nederlandse normschrift. Na een jaar deden we eindexamen, en moesten we in spanning afwachten op slagen, maar meer nog op welke standplaats we kregen. De vestigingen hadden aangegeven hoeveel nieuwe tekenaars men wilde hebben, en afhankelijk van de hoogte van de eindcijfers werd de loting gestuurd. Ik had geen klagen, mocht als tweede kiezen. Ik ging weer naar Leeuwarden.
Terug in Leeuwarden was de traditie, om het zo te zeggen, dat je eerst hielp waar de handkracht het meest gewenst was. Dat was de afdeling TAW. Deze afdeling was in die tijd gevormd om het administratieve werk van de techneuten te ontzorgen. We schreven de zogenaamde Staten 75, het mutatie-overzicht van de percelen, gebaseerd op de gedane metingen en karteringen. Voordat een landmeter het terrein in ging trokken we de oude stand uit. Dat was van de bestaande percelen gegevens uit de betreffende legger overnemen, zodat de landmeter een indruk had van de situatie die hij tegen kon komen bij de aanwijs en meting. Deze afdeling werd, kijkend naar de landmeetkundige kant, later weer opgeheven. Dat was een gevolg van de nieuwe, geïntegreerde functie waarbij de landmeter zelf het hele proces moest gaan doen. En niet alleen de landmeter, maar ook de tekenaar moest landmeter worden.

Deze verplichting werkte niet voor iedereen goed. Er waren collega's die door deze functie het idee kregen dat ze min of meer geheel zelfstandig konden werken. Ze waren van geen enkele collega afhankelijk, en konden helemaal zelf hun werkzaamheden inplannen. Maar er waren ook anderen: mensen die niet naar buiten wilden. Of om het werk niet, ze moesten leiding geven aan toen nog twee meetassistenten, of ze hadden met publiek te maken. En anderen moesten verplicht naar binnen en mochten niet alleen maar buiten meten. Het was achteraf bekeken misschien handiger geweest om meer maatwerk mogelijk te maken; met als groot winstpunt: veel beter gemotiveerde medewerkers.

Na een half jaar administratieve werkzaamheden te hebben uitgevoerd mocht ik de rol van tekenaar gaan uitoefenen. Ik kreeg veldwerken te karteren. En van de nieuwe percelen moest ik de groottes vaststellen. Het was midden jaren zeventig van de vorige eeuw; de tijd waarin het digitaal meten voor het eerst opkwam: systeem Detailmeting '76; een sy-

steem waarbij met behulp van de tachymeter werd gemeten. In het veld werden de gemeten punten genummerd. En met behulp van een lijncodering werd de meting in het terrein al gecodeerd. Op kantoor werd deze dan aangevuld. Daarna werd eerst het bestand opgestuurd naar de rekenafdeling in Apeldoorn. Hier werd de codering verponst en werd min of meer automatisch een tekening gemaakt. Deze zogenaamde proeftekening werd teruggestuurd naar de tekenaar. En hij/zij verwerkte deze in de toen nog analoge kadastrale kaart. Ook werden nieuwe bijbladen op deze manier vervaardigd. Ik kan mij nog herinneren dat een nieuwe wijk in Bolsward door mij op deze wijze is gemaakt.

In 1978 meldde ik mij aan voor de test voor de opleiding tot technisch ambtenaar. Deze opleiding werd toen nog intern gegeven als equivalent voor de opleiding landmeten van de HTS in Utrecht. Ik kwam positief door de test en mocht beginnen met de opleiding. Als vooropleiding kregen we de zogenaamde zandbakcursus; een cursus landmeten in Beekbergen, in het complex van de Nederlandse gymnastiekvereniging, waar we 's avonds toeschouwer waren van de cursisten voor de ME, die hun trainingen daar ook hadden. In 1979 ben ik begonnen met de opleiding. Dat was de meest plezierige opleiding die ik gevolgd heb; twee dagen naar Apeldoorn, en dat twee jaar lang, en les van verschillende collega's. Heel praktisch en erg leerzaam. We hadden een kleine groep, zes mensen. We hebben nu nog steeds contact, hoewel we allen zijn gepensioneerd. Dan twee dagen in de vestigingen aan het werk onder begeleiding van een technisch ambtenaar. Toen deden we als Kadaster nog aan hermetingen. En we mochten onder begeleiding ook grenzen reconstrueren. De derde dag was voor thuis studeren. Een geweldig mooie tijd.

Werkend leren onder begeleiding van een ervaren collega is een hele mooie manier van leren. Je zou dat naar nu kunnen vertalen door aan een leerling, gezel, een meester toe te wijzen, en dan samen nieuwe werkzaamheden op te pakken. Uitdaging is om voldoende 'meesters' te vinden, met voldoende kennis en passend in de productievraag. Zeker grensreconstructies zijn min of meer een ambacht. Het uitzetten van de oorspronkelijk ingewonnen grenzen is veel meer dan coördinaten in het terrein prikken.

Na benoeming als technisch ambtenaar begon ik te werken in een ruilverkaveling, nu landinrichting; met nog een plaatselijke commissie, bestaande uit vertegenwoordigers van de landbouw, lokale overheid en natuurorganisaties, geassisteerd door adviseurs van overheid en Kadaster. Dat was ook een prachtige tijd, omdat ik naar mijn gevoel als boerenzoon ook de taal sprak van de boer. Ik heb daar samen met de commissie een prachtige klus kunnen klaren: een blok van meer dan 10.000 hectare met 26 nieuwgebouwde boerderijen, een groot aantal verplaatsers, reservering van vele hectaren natuurgebied en reservering van ruimte voor de aanleg van de vierbaans snelweg A32, die voor een deel door het blok ging. Veel overleggen, met als resultaat een gebied waar ik nog regelmatig doorheen rijd als ik vanuit het Gelderse naar mijn moeder ga. Daarnaast werd ik betrokken bij de start van de Grootschalige Basiskaart Nederland; in die tijd gestart onder auspiciën van het Kadaster, in samenwerking met de nutsbedrijven. Eén van de eerste proefprojecten was Achtkarspelen. Vanuit dat proefproject werd ook gestart met het digitaliseren van de analoge kadastrale kaart. Ik was secretaris van die werkgroep, onder leiding van ir. Paul van der Molen. We noemden dat de kaartverbetering. Deze benaming hadden we achteraf echter béter moeten kiezen, maar dat was met de kennis van later.

De kaartverbetering bestond uit een drietal stappen: ieder bijblad digitaal maken, het betreffende bijblad in het stelsel van het Rijksdriehoeksnet (RD) rekenen en tot slot alle digitale bladen aan elkaar rekenen. Bij het naar RD brengen werd de GBKN gebruikt, met als nevenaspect dat de kadastrale grondslag, in de vorm van vaste punten, geborgd met buizen en "kad. stenen", naar 'boven' werd gehaald door harde topografie te benoemen als nieuwe grondslag. Voordeel hiervan was dat iedere landmeter, ongeacht van welk bedrijf of organisatie, gebruik kon maken van dezelfde grondslag zonder de kadastrale grondslag te hoeven

opgraven. Dat was een groot voordeel, ook voor de uitwisseling van data. Toen we startten met dit project was de vraag naar digitale kaartbestanden groeiende. De klantopmerkingen waren toen: liever eerst maar digitaal en dan later inhoudelijk verbeteren. We hebben toen ongelukkigerwijs de term kaartverbetering gebruikt. De verbetering sloeg eigenlijk alleen op de digitale vorm, de ultieme wens van de klant toen. Nu, dertig jaar later, is digitaal beschikbaar zijn een vanzelfsprekendheid en moet de kwaliteit in feite één-op-één zijn. In een nog te verschijnen publicatie van de DHC zal ik daar nader op ingaan.

Ondanks het mooie werk, was er toch 'honger' naar een andere uitdaging. En die vond ik in Apeldoorn, bij de toenmalige afdeling Onderzoek en Ontwikkeling, met destijds als hoofd Henri Aalders. Vanaf het begin was ik betrokken bij de introductie van het systeem dat de bijhouding van de digitale kadastrale kaart moest ondersteunen: landmeetkundig Kartografisch Informatiesysteem (LKI), met als basissoftware Fingis. Het mooie was dat ik vanuit de praktijk nu vanuit centraal kon meewerken aan de ontwikkeling. Binnen 'Apeldoorn' heb ik daarna een groot aantal verschuivingen en veranderingen meegemaakt.

Het werken in een organisatie met een hoofdkantoor en vestigingen in de regio vergt een aparte manier van samenwerken. Er is vaak sprake van zoiets als 'wij-hullie'-gedachte. Of nog een graad erger: 'zij in de ivoren toren' en wij op de echte werkvloer, waar het echte geld wordt verdiend. De samenstelling van een afdeling op het zogenaamde hoofdkantoor dient dan evenredig te worden gevormd. Mensen uit de praktijk samen met nieuwe instroom, waardoor nieuwe kennis binnenkomt, is een mooie mix.

Bij een aantal opvolgende afdelingen heb ik veel klantcontacten mogen ervaren en onderhouden. Mijn voordeel was dat ik het Kadaster met zijn vooral geo-werkprocessen goed kende. Dat werd bijzonder gewaardeerd door de buitenwacht; geen neutrale medewerker die bij alles na moest vragen, maar iemand die wist waarover hij sprak.
Mijn laatste jaren - vaak wordt gezegd de mooiste, dat klopt zeker ook wel in mijn situ-

Kad. stenen (=kadasterstenen!)

atie - mocht ik de rol van procesmanager vervullen. In gewoon Nederlands: binnen de kadastrale organisatie degene die een van de laatste woorden had over de kadastrale meetprocessen tot en met de verwerking van de metingen in de kadastrale kaart. Bewust gesteld: één van de laatste woorden, niet het láátste woord. Anders zouden er misschien wel zaken iets anders zijn gegaan. Enkele hiervan wil ik nu benoemen, zonder daarbij de indruk te wekken dat wat is gebeurd niet goed is geweest. (Dat zal ik als allerlaatste nog benoemen.) Maar er zijn een aantal zaken die nogal hebben ingegrepen op de werkprocessen bij het Kadaster. Ik zal ze hierna in de systematiek van dit artikel benoemen. Wat speelde er de laatste jaren?

De GBKN werd BGT, om het zo te zeggen. En de oprichters verdwenen uit de organisatie. In de BGT zijn de bronhouders niet het Kadaster en de nutsbedrijven; wèl een aantal van de al eerder ingestroomde deelnemers aan de GBKN. Bij de transitie van GBKN naar BGT mochten de nieuwe bronhouders eenmalig hun keuze maken om de data aan te passen aan hun eigen kwaliteit. Vanuit de gedachte van de bronhouder was dat misschien niet zo slecht, maar vanuit de landelijke gebruiker was het een minder goede mogelijkheid. De landelijke BGT werd van toch wel een min of meer landelijk uniforme GBKN een lappendeken van kwaliteit; van een minimale grafische tot een in de ogen van bronhouder één-op-één-kwaliteit.

Een nog uit te werken punt voor het Kadaster is: Wat is dan nu de rol van de grondslag? Gebouwen verschoven bij de transitie naar een nieuwe 'kaartplek'. Het gebouw zelf veranderde natuurlijk door deze actie niet, met als gevolg dat een kadastrale meting door de inpassing op een verschoven (kaart)grondslag niet meer homogeen in de kadastrale kaart terechtkomt. Dat is op mijn verzoek tijdelijk opgelost door binnen de huidige verwerking binnen het systeem (KPV) de mogelijkheid te hebben om een meting in te passen op de laatste versie van de GBKN. Gevolg is dat de ingepaste nieuwe grenzen passen binnen de al bestaande kaartgrenzen. Nadeel is dat de GKBN niet meer wordt bijgehouden. Voor slopingen geen punt, die worden dan toch ook niet gemeten in het terrein als aansluitingspunt. Voor nieuwe gebouwen betekent het dat een al bestaand gebouw in de rol van grondslag moet worden meegenomen in de meting van de nieuwe grens. Kortom: nog een beleidspuntje voor mijn opvolgers. Je zou dan kunnen/moeten denken aan toch weer zoiets als een meetkundige grondslag die centraal bijgehouden wordt.

Het bijhoudingssysteem LKI moest worden vervangen, als gevolg van een tweetal ontwikkelingen: de Fingis-software moest worden uitgefaseerd en de administratieve registratie die in AKR werd bijgehouden moest worden vervangen. Gevolg was een compleet nieuw geo-systeem om de mutaties te kunnen verwerken. Met de opzet van de nieuwe registratie was registratie van de zogenaamde deelpercelen niet meer mogelijk. Ontworpen werd een systeem waarbij de klant, veelal de notaris, een gedeeltelijk perceel dat beoogd werd over te dragen, alvast splitste met een voorlopige grens. In 2009 werd dit geïmplementeerd. Er ontstonden dus nieuwe kadastrale grenzen met de ook voorlopige grenzen. Wat de klant deed was een perceel met alleen definitieve percelen alvast splitsen in nieuwe percelen met ook een voorlopige grens. De nieuwe nummers waren definitief, de rechtstoestand was een kopie van het gesplitste perceel. In de akte wordt het definitieve perceelnummer genoemd en er wordt binnen de afdeling Geo een soort order gemaakt dat een voorlopige grens definitief gemaakt moet worden. Dit soort percelen, die nog niet zijn overgedragen, kunnen een langer bestaande voorlopige grens hebben. Dat is niet erg, want aan beide zijden van de voorlopige grens is de eigenaar en verdere toestand hetzelfde. In feite is het een grens die geen verschillende rechten onderscheidt aan weerszijden. Deze ontwikkeling is best wel groot geweest binnen het Kadaster. Zo'n 180 jaar was er met deelpercelen gewerkt, en dan ineens was er een heel ándere systematiek, met zeker in het begin ook de nodige vragen en nog niet uitgedachte (on)mogelijkheden. Ik heb dit als bijzonder rijk mogen ervaren.
Eenmansploegen. Door het invoeren van nieuwe mogelijkheden en ontwikkelen van aange-

paste processen werden de traditionele meetploegen teruggebracht naar eenmansploegen. Dit gebeurde niet als 'big bang', maar er werd gebruikgemaakt van gestuurd natuurlijk verloop. Op zich is het werkbaar, maar er zijn wel kanttekeningen bij te plaatsen.

Eenmansploegen. Het grote voordeel van een meetploeg is, en dat haal ik als ervaring uit mijn eigen loopbaan, dat de meetassistenten je heel veel praktijk meegeven in het meten. Dat kun je vrijwel niet theoretisch leren, zeker niet als je net instroomt; de praktijk biedt meer dan alleen opleiden.

'Eenmansploegauto', uit een berichtje dat ik als 1 april-grap intern bij het Kadaster lanceerde

Thuiswerken. Door corona helemaal geïmplementeerd, maar daarvóór ook al een werkwijze binnen het Kadaster. Op zich prima te doen, zeker voor onze afdeling, waar we niet naar buiten gaan om te meten. Ook passend in een tijd waar verhuizen vanwege een nieuwe standplaats geen regel of verplichting meer is. Reistijdwinst, effectieve werktijden, beter gebruik van de kantoorruimte, allemaal zaken die winst opleveren. Maar ook hier zijn wel kanttekeningen te plaatsen.

Thuiswerken. De laatste twee jaar verplicht vanwege corona. Maar daarvóór was het al een trend bij ons. Is dat slecht? Op zich niet. Wij hebben een goede IT-structuur om dat mogelijk te maken. Maar… het moet geen doel op zich worden. Voordeel is zeker ook minder reistijden en mogelijk een efficiëntere bezetting van de kantoorgebouwen. Maar in een groep waar een grote uitstroom is vanwege leeftijd en dus een verplichte instroom van jonge medewerkers kan het ook een nadeel zijn.

Kadaster Internationaal. Ik ben in de gelegenheid gesteld om voor het Kadaster ook te mogen adviseren in het buitenland. De afdelingsnaam 'KI' moest bij mij thuis en bij mijn ouders voluit worden benoemd. Mijn vader was veehouder en die dacht bij KI aan iets anders. Het mooie van deze constructie is dat een kleine afdeling zorgt voor de contacten met het buitenland, en ervoor zorgt dat, als er vraag naar is, projecten kunnen worden gedaan. De bemensing voor die projecten werd, en wordt, gevuld door collega's, afhankelijk van de kennis die nodig is. Zo heb ik mooie bijdragen kunnen leveren in Bulgarije, Slowakije, Macedonië, Aruba, Curaçao en Rwanda. Vooral dat laatste land heeft een onuitwisbare indruk op me gemaakt. Het hele mooie is, dat mijn zoon nu in Rwanda werkt voor de Dian Fossey Gorilla Fund International. Wie kent de film 'Gorilla's in de mist'? Ontelbaar zijn de delegaties uit het buitenland waarvoor ik mijn verhaal mocht houden over de landmeetkundige kant van het Kadaster.

Terugkijkend op mijn kadastrale loopbaan:
Ik ben het Kadaster, en daarmee al mijn leidinggevenden en collega's, ontzettend dankbaar dat ik bijna 48 jaar hier heb mogen werken. Enerzijds vind ik het jammer dat ik 'weg moest', anderzijds ben ik heel dankbaar dat ik de pensioenleeftijd mocht bereiken, en dat in goede gezondheid. Ik blijf er nog iets voor terugdoen: ik ben met een boekwerkje bezig over de landmeetkundige geschiedenis binnen het Kadaster, dus minuutbladen, bijbladen, hulpkaarten en veldwerken zullen daar de zoekwoorden zijn. En in samenwerking met DHC zal ik mijn kennis over de A/D-conversie van de kadastrale kaart op schrift stellen.

Krayenhoff, Schimmelpenninck en Lodewijk Napoleon

Jan Stehouwer

Dit is al weer mijn zesde aflevering over Krayenhoff, de man die bij de meeste landmeetkundigen slechts bekend is vanwege de meting van zijn driehoeksnet. Hij heeft echter nog veel meer gepresteerd. Door deze reeks, en de nog hierna volgende afleveringen hoop ik deze kennis te kunnen verbreden.

De invloed van R.J. Schimmelpenninck

In mijn vorige bijdrage (DHC 2020 nr.1), ben ik geëindigd met de opdracht die Krayenhoff op 20 september 1805 (van Schimmelpenninck) kreeg om Amsterdam *"in staat van tegenweer te stellen"*. Nauwelijks begonnen met de uitvoering van zijn werkzaamheden bij Amsterdam, kreeg hij begin december 1805 in Ouderkerk aan den Amstel, via een bode van Raadpensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck, die eind april 1805 het algemeen bestuur over de Bataafse Republiek had aanvaard[1], tot zijn spijt het bevel om direct naar Nijmegen te vertrekken.

Maar wie was die Rutger Jan Schimmelpenninck, die zo'n belangrijke rol heeft gespeeld in het leven van Krayenhoff, nu eigenlijk?[2]

Ik neem het volgende over uit Wikipedia: Hij werd geboren op 31 oktober 1761 in Deventer, als afstammeling uit een bastaardtak van het Gelderse adellijke geslacht Schimmelpenninck van der Oye. Zijn vader Gerrit Schimmelpenninck was wijninkoper en had als doopsgezinde geen politieke rechten in de Republiek der Verenigde Nederlanden. Rutger Jan doorliep in Deventer de Latijnse School en het Atheneum Illustre. Op twintigjarige leeftijd vertrok hij naar Leiden om daar rechtsgeleerdheid te gaan studeren. Hij promoveerde op de verhandeling *"De imperio populari rite temporato"*, waarin hij Rousseau's leer der volkssoevereiniteit verdedigde, alleen waarin deze beperkt bleef tot de gegoede burgerij. Ook sprak hij zich in dit proefschrift positief uit over de Amerikaanse grondwet met zijn dominerende President. De gegoede burgerij - de stand waar hij zelf toe behoorde - was (zeker in het oosten van Nederland) verstoken van enige macht. Dit frustreerde tal van jonge burgers,

Rutger J. Schimmelpenninck (1781-1825). Gravure van onbekende hand en datum.

Rutger Jan Schimmelpenninck. Overgenomen uit het boek van Wilfried Uitterhoeve, "Cornelis Kraijenhoff, 1758-1840. Een loopbaan onder vijf regeervormen", blz. 140

1 https://www.parlement.com p. 2 van 5 staat: - provisioneel raadpensionaris Bataafs Gemenebest, van 29 april 1805 tot 15 mei 1805, - raadpensionaris Bataafs Gemeenebest, van 15 mei 1805 tot 4 juni 1806. Op blz. 3 van 5 staat: werd op 10 mei 1805 ingehuldigd in Den Haag als raadpensionaris van de Bataafse Republiek, maar was al door de keizer benoemd in februari 1805.

2 Uitterhoeve, p. 194

zoals hijzelf, die een goede opleiding hadden genoten, maar omwille van hun afkomst en godsdienst geen invloedrijke functies kregen toebedeeld bij de overheid; die bleven in de oostelijke gewesten vrijwel alleen voorbehouden aan telgen uit adel en patriciaat, en beperkt tot de belijders van de Gereformeerde Kerk.

Na zijn promotie vestigde Schimmelpenninck zich op 11 december 1784 als advocaat in Amsterdam[3], waar Krayenhoff zich al op 15 april 1784 als arts gevestigd had. **Zowel Schimmelpenninck als Krayenhoff waren fanatieke patriotten. Beiden waren lid van de Vaderlandsche Sociëteit**. Schimmelpenninck was lid sinds 1785 en had als lidnummer 109, Krayenhoff was lid sinds 1784[4] en had als lidnummer 68, maar hij schrijft daar zelf niets over in zijn Levensbericht.[5]
In 1787 vonden er veel ongeregeldheden plaats tussen de patriotten en de orangisten met over en weer plunderingen. Stadhouder Willem V, die was getrouwd met Wilhelmina van Pruisen, de zuster van de koning van Pruissen, was in september 1785 gedwongen met zijn gezin uit Den Haag vertrokken.

Na een kort verblijf in het noorden van het land betrok het gezin Paleis het Loo bij Apeldoorn. In november 1786 verhuisde de familie naar het Valkhof in Nijmegen. De broer van Wilhelmina, Frederik Willem, was in augustus koning geworden in Pruisen. Omdat Willem V niet meer goed kon functioneren nam Wilhelmina veel van zijn taken over. In een boekje over de periode rond de Franse tijd[6] lees ik: "*De 11e juni* (1787) *passeerde hier* (d.w.z. in Velp) *de Koning van Pruisen, gezeten in een koets bespannen met 8 paarden. Er was weinig statie bij en slechts enkele toeschouwers waren er getuige van. Hij kwam van Westervoort langs de IJssel door het Velpse broek (Schaapsdijk), ... langs het kasteel (Rosendael), via Terlet naar het Loo. Ongetwijfeld is de positie van de stadhouder in de westelijke gewesten het onderwerp van besprekingen*

Het gezin van Stadhouder Willem en Wilhelmina van Pruisen. Overgenomen uit Ambt & Heerlijkheid, nummer 181

geweest." Kennelijk zat de stadhouder met zijn gezin dus weer even in het Loo. Wilhelmina dacht dat haar aanwezigheid in Den Haag de minderheid in de Staten van Holland ertoe kon brengen hun moed bijeen te rapen de prins een opdracht te verstrekken tot *herstel van de orde in de provincie.* Op 28 juni 1787 vertrok Wilhelmina van Nijmegen naar Den Haag, maar zij werd bij Bonrepas aan de Vlist door enkele leden van het Goudse vrijkorps aangehouden, wat bekend staat als "de aanhouding bij Goejanverwellesluis".

Toen zij na enkele dagen mocht terugkeren naar Nijmegen, spoorde zij haar broer, de koning van Pruissen, aan tot militair ingrijpen.

3 https://www.parlement.com p. 2 van 5
4 Transcriptie ledenlijst van de Vaderlandsche Sociëteit https://www-geneaknowhow.net
5 Uitterhoeve, pp. 77 t/m 80
6 H. Kerkkamp, p. 25

De Aanhouding bij Goejanverwellesluis. Overgenomen uit Ambt & Heerlijkheid, nr. 181

Nadat die enkele ultimatums had gesteld aan de Staten om excuses aan te bieden, waarop het gewest Holland niet reageerde, volgde op 13 september 1787 de Pruisische bezetting. *(Dit verklaart ook waarom Krayenhoff, toen hij op 18 januari 1795 bij zijn onderhandelingen om tot een overgave van de stad Amsterdam te komen, o.a. moest onderhandelen met de* ***Pruisische*** *gouverneur van die stad.)*[7]
Op 23 september 1787 keerden Willem V en zijn familie weer terug in Den Haag. De Vaderlandsche Sociëteit werd hierop ontbonden en haar panden werden verkocht. Een deel van de patriotten week uit naar Frankrijk, o.a. Daendels.

In 1788 trouwde Schimmelpenninck met Catharina Nahuys, afkomstig uit een rijk geslacht. Zij verschafte haar man een groot vermogen en de nodige connecties in de hoofdstad. Hij en zijn vrienden besloten toen tot de oprichting van een "wetenschappelijke" sociëteit, het *Kunst- en letterlievend Genootschap Doctrina et Amicitia.* **Ook Krayenhoff was**

Het echtpaar Schimmelpenninck-Nahuis met hun kinderen. Schilderij van Piere Prud'hon. Rijksmuseum Amsterdam. SK-A-3097. Gehaald van Wikipedia

7 J. Stehouwer, DHC 2017-4, p. 160

een van de leden van dat genootschap, hij bezocht trouw de bijeenkomsten, tot aan zijn vlucht uit Amsterdam op 29 oktober 1794 (zie DHC 2017 nr. 4, december 2017, blz. 160).
Na de Franse inval in januari 1795 kwam Schimmelpenninck in het voorlopige stadsbestuur van Amsterdam terecht. Bij de verkiezingen werd hij voor het kiesdistrict Amsterdam-XIV in de Eerste Nationale Vergadering gekozen voor de moderaten, één van de partijen die er waren. De federalisten waren conservatief; zij waren al blij met het vertrek van de stadhouder en wilden verder geen hervormingen, zij waren voorstanders van gewestelijke autonomie. De unitariërs daarentegen waren radicaal; de gewesten moesten worden vervangen door departementen en er moest een krachtig, democratisch en centraal bestuur komen voor de Bataafse Republiek. De moderaten namen een tussenpositie in; ze wilden ook een centrale staat, net als de unitariërs, maar ze zagen niets in een verregaande verruiming van de kieswet. Zij waren vaak besluiteloos en werden daarom door de anderen "slijmgasten" genoemd. Scheffer schrijft in zijn artikel over het "Hollandse kadaster" (NGT, 7e jaargang no 2, blz 17) over die partijen: "Alle drie noemden zich Democraten, al dekte dat een ander begrip dan wij er nu aan hechten."

Van 17 tot 30 mei 1796 en van 15 tot 29 mei 1797 was Schimmelpenninck voorzitter van de Eerste Nationale Vergadering. In 1797 werd hij ook in de Tweede Nationale Vergadering gekozen. Hij nam echter onmiddellijk ontslag toen het gerucht de ronde deed dat de "ultrademocraten" met Franse hulp de macht probeerden te grijpen. Na de staatsgreep van Daendels op 12 juni 1798 kwam hij weer op de voorgrond. Scheffer vermeldt (op dezelfde blz. 17 als hiervóór genoemd): "Al heeft hun bewind slechts enkele maanden geduurd, toch was het federalisme verslagen, het provincialisme uitgediend en de eenheidsstaat geboren." Hoewel Daendels een opvliegende unitariër was, volgde deze de lijn van "behoedzame tempering" (gematigdheid) en is door Schimmelpenninck gesteund.

Portret van R.J. Schimmelpenninck. Overgenomen uit Vrijheid Gelijkheid Broederschap van Jan J.B. Kuipers, blz. 73

In 1798 werd deze laatste voor de Bataafse Republiek ambassadeur in Parijs, om er de belangen van de Republiek te behartigen. Na de staatsgreep van Napoleon Bonaparte, op 9 november 1799, raakte hij in de ban van diens persoonlijkheid. In 1799 kocht Schimmelpennincks vader Gerrit het Landgoed Nijenhuis in het Overijsselse Diepenheim voor hem.[8]

In 1801-1802 nam Schimmelpenninck deel aan de vredesonderhandelingen in Amiens. Zelf zag hij zich als onafhankelijke onderhandelaar tussen de Franse en de Engelse gevolmachtigden, respectievelijk Jozef Bonaparte, de broer van Napoleon, en Lord Cornwallis. In feite had de Bataafse Republiek geen onafhankelijke buitenlandse politiek meer en moest hij zich voegen naar de wensen van Frankrijk, althans volgens Wikipedia. Ook Jan J.B. Kuipers schrijft een daar vrijwel gelijkluidende tekst over.[9] Hij vermeldt dat Schimmelpenninck tevergeefs probeerde om het door Engeland bezette Ceylon voor Nederland terug te krijgen. "*De Franse delegatie was woedend en wees hem erop, dat hij slechts aanwezig was als vertegenwoordiger van een "tweederangs*

8 Wikipedia Nijenhuis (Diepenheim) bij Geschiedenis
9 Jan J.B. Kuipers, p. 61

natie". Een diepe vernedering, die Schimmelpenninck als goed diplomaat zonder misbaar wist te slikken." Maar volgens de website www.parlement.com speelde hij *"een diplomatieke glansrol"*, en *"Aan zijn inspanning dankte de Bataafse republiek het behoud van het merendeel van zijn overzeese bezittingen."*

In 1802 werd Schimmelpenninck overgeplaatst naar Londen, maar al na een half jaar keerde hij op verzoek van de Fransen terug naar Parijs. De strijd werd hervat tussen Groot-Brittannië en de Franse Republiek met haar bondgenoten, waaronder het Bataafs Gemenebest, dat na een staatsgreep in 1801 de Bataafse Republiek had vervangen. In september 1803 werd Schimmelpenninck opnieuw ambassadeur, nu in Parijs, en kwam in de belangstelling bij Napoleon te staan. Napoleon liet zich op 2 december 1804 kronen tot Keizer der Fransen.
Jan J.B. Kuipers schrijft: *"De overgang naar een eenhoofdig, monarchaal bewind zou ook in Franse satellietstaten zoals het Bataafse Gemenebest gevolgen hebben. De tijd dat Napoleon zijn familieleden op diverse nieuwbakken Europese tronen zou planten was zeer nabij, maar hier en daar waren overgangsregelingen nodig. Een tussenpaus voor Nederland was gauw gevonden: Rutger Jan Schimmelpenninck. In 1804 vroeg Napoleon hem een nieuwe grondwet op te stellen voor het Bataafs Gemenebest.*

Schimmelpenninck, worstelend met gezondheidsproblemen, bevond zich op zijn buiten Nijenhuis bij Diepenheim (Overijssel), toen hij bericht ontving om zich onverwijld naar de door het Rijnland reizende Napoleon te begeven, van wie hij vervolgens zijn opdracht ontving. Met enige tegenzin, maar plichtsgetrouw, ging hij aan de slag. Het jaar daarop keerde Schimmelpenninck uit Parijs naar het vaderland terug, om er als 'raadpensionaris' én stroman van de Franse keizer de macht over te nemen van het Staatsbewind. Immers: de keizer had duidelijkgemaakt dat het Bataafs Gemenebest mee diende te werken aan de gewenste veranderingen. Anders lag directe annexatie in het verschiet." [10]

Het kasteel Nijenhuis in Diepenheim in 1827. Afkomstig van de Stichting Rutger Jan Schimmelpenninck

10 Jan J.B. Kuipers, p. 71

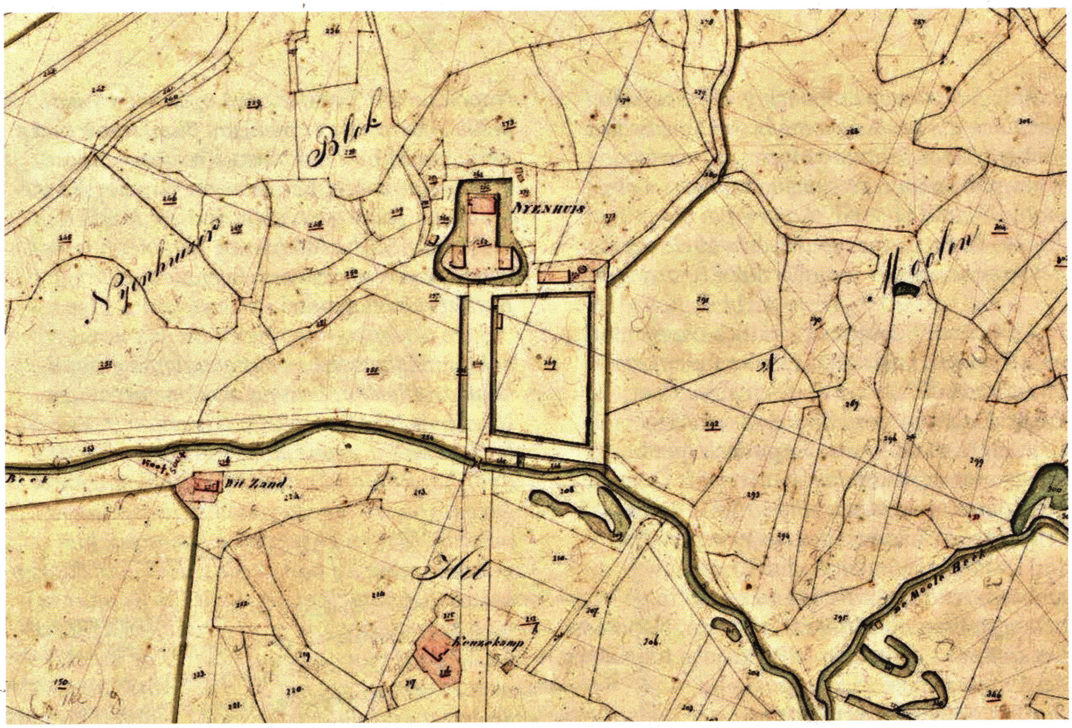

De rustgevende situatie bij kasteel Nijenhuis, waar Schimmepenninck verbleef om te herstellen van ziekte. Opgemeten door de landmeter der 1e klasse I. Kommers P.zn in 1825.
Uitsnede uit het minuutplan Diepenheim A2

Hoe is het toch mogelijk dat in die tijd (1805!) een koerier vanuit Duitsland de woonplaats van Schimmelpenninck wist te vinden, en met hem ook het legerkamp van Napoleon weer terug kon vinden. Schimmelpenninck was een kundig diplomaat, die behalve aan zijn ernstige oogziekte (staar), ook nog leed aan een ongezonde ijdelheid. Hij verruilde zijn Diepenheim voor Den Haag, zijn Nijenhuis voor het voormalige stadhouderlijke paleis Noordeinde en het Huis ten Bosch. Hij voerde een hofhouding als een vorst, mede dankzij zijn echtgenote. *"Die vorstelijke allure bleek niet alleen uit de talloze bedienden, lakeien en hofdames, uit de af en aan rijdende koetsen en de ruim bemeten lijfwacht (ongeveer 1500 man!)"*, maar ook op andere terreinen.

Afbeelding van R.J. Schimmelpenninck in vol ornaat als Raadpensionaris. Schilderij door Charles Howard Hodges, ±1805, collectie Rijksmuseum in Amsterdam. Overgenomen uit Vrijheid Gelijkheid Broederschap van Jan J.B. Kuipers, blz. 58

Napoleon besliste dat hij de titel van Raadpensionaris kreeg, zelf had hij de voorkeur voor President.[11] Als ik dat vergelijk met het hiervóór genoemde bezoek van de Koning van Pruisen aan zijn zuster Wilhelmina, de echtgenote van Stadhouder Willem V, op 11 juni 1787, met slechts "weinig statie", in een onrustige tijd, dan denk ik: Hoezo Vrijheid, **Gelijkheid** en Broederschap?

De eerste kennismaking van Krayenhoff met Lodewijk Napoleon

Zoals aan het begin van deze aflevering gemeld, kreeg Krayenhoff begin december 1805 van Schimmelpenninck het bevel om direct naar *Nijmegen* te vertrekken. In *Lent* aangekomen, werd hij opgewacht door de Secretarissen van Staat voor de zaken van Oorlog (Gerrit Jan Pijman) en die van Marine (Carel Hendrik Ver Huell). Zij moesten (waarschijnlijk per pont) oversteken naar Nijmegen, *"ten einde gezamenlijk ... zijne Koninklijke en Keizerlijke Hoogheid Prins LOUIS NAPOLEON, als Generaal-en-chef der Fransche armee van het Noorden, te complimenteren, en voorts met Hoogstdezelve in conferentie te treden over de middelen van defensie der Bataafsche Republiek, welke reeds van nabij door Pruissen begon bedreigd te worden".*[12]

Het gesprek tussen Schimmelpenninck en Krayenhoff heeft waarschijnlijk plaatsgevonden op 12 december 1805, en duurde meer dan drie uur, zonder enig resultaat; men besloot om de besprekingen de volgende dag in de middag te hervatten. Ver Huell en Pijman moeten heb-

Uitsnede van een kaart uit 1799 van M.J. De Man van de Waal tussen Lent en Nijmegen. Hierop is te zien dat er een veerpont aanwezig is. De kaart is ondersteboven afgebeeld, omdat hierop het zuiden bovenaan is. Op deze kaart is de pont ook aangegeven, en op het minuutplan Nijmegen B1 uit 1822 is deze pont nog groter afgebeeld, met als bijschrift Gier Brug. Met dank aan dhr P Klinkenberg.

11 Jan J.B. Kuipers, p. 73 t/m 77
12 Tydeman, p. 49/50

Prins Lodewijk Napoleon. Overgenomen uit het boek van Wilfried Uitterhoeve blz. 198

ben aangevoeld dat Krayenhoff de aangewezen man was om het overleg vlot te trekken, en zij hebben hem verzocht om de volgende morgen alleen naar de prins toe te gaan.[13]
Zelf schreef hij daarover: *"Doch vòòr die bijeenkomst werd de Heer KRAYENHOFF gelast, om in den vroegen morgen, den Prins LOUIS afzonderlijk te gaan spreken, en te beproeven, of hij de onderhandelingen alleen verder mogt kunnen brengen, dan het aan de Heeren Ministers den vorigen avond gelukt was. Hoe ongaarne ook, voldeed hij aan dezen last, en werd, zeer heuschelijk door den Prins ontvangen, met wien hij al spoedig de gemeenschappelijk aan te wenden middelen van verdediging bediscutieerde; en zoodanig voorloopig regelde, dat de daarop volgende tweede conferentie met de Secretarissen van Staat, tot wederzijdsch genoegen spoedig getermeerd werd.*

Na bij Prins LODEWIJK NAPOLEON het middagmaal genoten te hebben, meende de Heer KRAYENHOFF, met de Heeren Ministers de terugreize te kunnen aannemen. Doch hiertegen stelde de Prins al het mogelijke te werk, en nam geene redenen van verschooning aan die door Lt. Colonel KRAYENHOFF, als in dit verblijf geen welgevallen nemende, met klem werden aangevoerd. Hij was dus genoodzaakt om te blijven, en verzocht als nu dan ook van de Heeren Ministers eene bepaalde instructie, wegens hetgeen hij bij den Prins zou te doen hebben, en in hoe verre hij zich daarmede zou mogen afgeven."
Deze verklaarden daarop, dat zij niet bevoegd waren om Krayenhoff instructies te geven over wat hij wel of niet zou mogen doen, maar beloofden hem om dat bij de Raadpensionaris Schimmelpenninck naar voren te brengen. Daarop vertrokken Pijman en Carel Hendrik Ver Huell, en werd Krayenhoff *"aan zijn eigen lot overgelaten"*.

Carel Hendrik Verhuell (1764-1845) als vice-admiraal van de Bataafse vloot en Minister van Marine van de Bataafse Republiek, getooid met het in 1804 verleende officierskruis van het Legioen van Eer; miniatuur uit 1804 door Jean Baptiste Jacques Augustin, afm. 6 x 4,6 cm, waterverf en gouache op ivoor, coll. Rijksmuseum, Amsterdam.

Carel Hendrik Ver Huell. Afbeelding overgenomen uit Vrijheid Gelijkheid Broederschap van Jan J.B. Kuipers, blz.53

13 Uitterhoeve, p. 200

Deze had dagelijks meerdere discussies met Prins Lodewijk over de eisen van het Franse Gouvernement, *"om de geheele armee van het Noorden, geschat op 40.000 man, ten aanzien van soldij, voeding en kleeding, voor rekening van de Baafsche Republiek te brengen. De Heer KRAYENHOFF weigerde stellig deswegens in eenige onderhandeling te treden, als daartoe hoegenaamd niet gelast zijnde; en ofschoon deze stellige weigering den Prins mishaagde"*, bleef deze hem vriendelijk behandelen en gaf hem toestemming om de hiervóór genoemde eisen aan zijn Gouvernement door te geven, met de vraag om nadere instructies.

Krayenhoff voerde correspondentie met Gerrit Jan Pijman, en drong er bij hem op aan om hem de beloofde instructie te sturen. Verder gaf hij hem te kennen *"dat de Fransche armee, op 40.000 man gerekend, verre af was van die sterkte te bezitten"*, en dat het naar zijn mening hoogst noodzakelijk zou wezen, om voordat er een overeenkomst zou worden gesloten eerst een *"commissaire aux revues"* te sturen, die een nauwkeurig onderzoek zou moeten instellen naar de omvang van dat leger. Naar aanleiding hiervan werd *"dan ook de Heer Colonel AMPT"* gestuurd, *"die inderdaad niet meer dan 15,000 man onder de wapenen gevonden heeft". "Weinige dagen later, kwamen de Secretarissen van Staat, de Heeren VER HUELL en PIJMAN, bij Zijne K. en K. Hoogheid de Prins LOUIS te Nijmegen terug; en hebben dan ook met denzelven de overeenkomst, wegens het onderhouden der Fransche troepen ten koste van de Republiek,* ***moeten sluiten: alzoo de Keizer NAPOLEON zulks gebiedend begeerde."*** [14] Ik mag hopen, dat daarbij het onderhouden van de "slechts" 15.000 man militairen is opgenomen. Als dat zo is, heeft hij de Republiek erg veel geld bespaard. Maar Uitterhoeve schrijft (blz. 201): "Het weerhield de keizer er overigens niet van zijn claim te handhaven." Dit deed het ergste vrezen.

Op 17 december 1805 werd Krayenhoff door de Raadpensionaris benoemd tot *"Commissaris van het Bataafsche Gouvernement, voor de zaken van Defensie, bij Zijne K. en K. Hoogheid Prins LOUIS"*. Kort nadat de overeenkomst met de prins was ondertekend, was de inhoud alweer achterhaald door *"het verbazende resultaat van den slag bij Austerlitz,* (2 december 1805 [JS]) *door Keizer NAPOLEON gewonnen, en de daarop gesloten vrede te Presburg"*. Begin januari 1806 werd de uitvoering van deze overeenkomst stopgezet, *"terwijl Prins LODEWIJK de armee van het Noorden ontbond; tot zeer groot misnoegen van den Keizer,* ***die liever zou gewenscht hebben, dezelve nog eenigen tijd op kosten der Bataafsche Republiek te doen onderhouden."***...
"Op den 12den Januarij 1806, is de Fransche Prins van Nijmegen naar 's Gravenhage vertrokken, om met den Raadpensionaris te spreken, en heeft van daar de reize naar Parijs aangenomen; altijd vergezeld door den Luitenant-Colonel KRAYENHOFF, die hem tot Breda toe begeleid heeft, met zeer veel onderscheiding is behandeld geworden, en, op den 16den Januarij, bij het afscheid nemen, eene zeer rijke gouden snuifdoos ten geschenke en aandenken ontving; waarna hij, zijne commis-

Gerrit Jan Pijman.
Afbeelding overgenomen van Wikipedia

14 Uitterhoeve, blz. 201/202, Tydeman p. 50, 51 en 52

Intocht van Koning Lodewijk Napoleon en zijn echtgenote Hortense in Amsterdam, op 20 april 1808. Overgenomen uit Vrijheid Gelijkheid Broederschap blz. 84

sie afgeloopen zijnde, tot zijne gewone bezigheden en verdere bevestiging van Amsterdam is teruggekeerd." Krayenhoff had dus vanaf begin december 1805 tot en met 12 januari 1806 bij Prins Lodewijk Napoleon doorgebracht, meer dan een hele maand. De Raadpensionaris was, volgens Krayenhoff, zeer tevreden over het optreden van Krayenhoff bij de Prins, en *"benoemde hem op den 28sten maart tot Colonel-Directeur der fortificatiën, waarbij hij echter het Departement van den Krammer en Biesbosch tot aan het eiland Texel onder zijn bestier bleef houden, benevens zijne betrekking als Inspecteur in het tweede District der Rivieren".*

Krayenhoff geeft aan dat in die tijd het gerucht rondging, dat Napoleon erop aandrong om de Bataafse Republiek te laten overgaan in een Koninkrijk met Prins Lodewijk als koning, *"en men mogt aan de verwezenlijking van dezen wederregtelijken toeleg niet langer twijfelen, toen korten tijd daarna eene Staats Commissie naar Parijs vertrok, om over dit onderwerp te handelen; welke commissie zich dan ook in de maand Mei aan de hoogst onbillijke eischen van den overheerser heeft moeten onderwerpen, en Prins LODEWIJK NAPOLEON tot Koning van Holland vragen, met zoodanige constitutie, als de Keizer eigendunkelijk voorschreef.*

Onder de misnoegden wegens zulk eene verbazende vernedering, behoorde ook de Colonel KRAYENHOFF, die zijne gevoeligheid zoo verre trok, dat hij zelfs niet van zich konde verkrijgen, om den nieuwen Koning zijne hulde te gaan aanbieden, en alleen schoorvoetend aan deze pligtpleging voldeed, nadat hij daartoe door 's Konings eersten Kamerheer op eene minzame wijze bij een opzettelijk bezoek was aangezocht. Ten gevolge hiervan begaf hij zich den volgenden dag (2 Julij), naar het zoogenaamde Huis in het Bosch, provisioneel voor 's Konings Paleis bestemd, en werd terstond bij Zijne Majesteit toegelaten; die hem op eene zeer vriendelijke wijze het door hem gepleegde verzuim onder het oog bragt, daarbij voegende, wel overtuigd te wezen, dat althans zijne behandeling jegens den Colonel, gedurende dat hij zich voormaals aan deszelfs Hoofdkwartier te Nijmegen bevonden had, hiertoe geene aanleiding kon gegeven hebben; en de Heer KRAYENHOFF schroomde niet om aan Zijne Majesteit te kennen te geven, dat zijn gedrag, wel verre van een gevolg eener persoonlijk minachting te wezen, alleen moest worden verklaard uit den diepen indruk, die de jongstledene Staats-verwisseling bij hem verwekt had. Deze rondborstige verklaring mishaagde den Koning niet, die steeds met vriendelijke bejegeningen voortging, en den Colonel ten middagmaal noodigde; bij welke gelegenheid hij de eer genoot, van zelfs door den Koning aan Hare Majesteit de Koningin HORTENSE voorgesteld, en aan tafel naast Hoogstdezelve geplaatst te worden, door welke hij met groote onderscheiding behandeld werd."

Hortense de Beauharnais; olieverfschilderij door Anne-Louis Girodet de Roussy-Trioson, 1805-1809; coll. Rijksmuseum, Amsterdam.

Portret van Hortense de Beauharnes, de echtgenote van Koning Lodewijk Napoleon

Krayenhoff aangesteld als aide-de-camp van Koning Lodewijk Napoleon

"Den volgenden dag **(dus 3 juli 1806 [JS])** *had hij geene reden om ten hove te verschijnen, doch in den laten avond (10 uren) door*

Zijne Majesteit ontboden, en Hare bevelen gevraagd hebbende, kreeg hij ten antwoord, dat de Koning hem wel niets te bevelen, maar verlangd had hem Colonel onder de zijnen te zien, en hij Hem voortaan zou verpligten zeer dikwijls ten Hove te komen.

Den 6den Julij zond de Koning een stuk ... aan den Heer KRAYENHOFF ... waarvan de omslag het opschrift voerde: à Monsieur le Colonel du Génie KRAYENHOFF aide-de-camp du Roi. ... Den 7den Julij bragt hijzelf aan den Koning het verlangde rapport ... wanneer Zijne Majesteit hem de benoeming tot zijnen aide-de-camp bekend maakte, tegelijk met Haar verlangen, dat hij dadelijk in functie zou treden, waaraan dan ook door hem, op den volgenden dag, is voldaan geworden. In dezen nieuwe betrekking vergezelde hij den Koning dagelijks op alle plaatsen, waar zich voorwerpen van den Waterstaat ter beschouwing aanboden, in welke Zijne Majesteit alstoen reeds begon, bij voorkeur een zigtbaar belang te stellen.

Onder meer ... was de koning ook bedacht op het daarstellen van een depot voor de archieven van Oorlog en van Marine, naar het voorbeeld van Frankrijk; waaromtrent de consideratiën en het advies van den Colonel KRAYENHOFF *verlangd, en naar 's Konings genoegen gegeven zijnde, deze bij Decreet van den 18den Julij 1806, tot Directeur-Generaal van dat Depot is aangesteld geworden. De zeer menigvuldige en belangrijke werkzaamheden, waarmede de Colonel* KRAYENHOFF, *als Directeur der Fortificatiën, als Inspecteur der Rivieren, als lid van vele bijzondere Commissiën, en als Directeur-Generaal van het Depot van Oorlog belast was, veroorzaakten hem eene gestadige inspanning, en groote zorg; te meer nog daar hij als aide-de-kamp van de Koning in de noodzakelijkheid was voor deze dienst een groot gedeelte van den tijd af te zonderen, welken hij zou gewenscht hebben met meer voordeel in het algemeen te mogen besteden. - Gelukkig echter was het hem geoorloofd, wanneer*

Koning Lodewijk Napoleon, schilderij door Charles Howard Hodges 1809, collectie Rijksmuseum, Amsterdam. Overgenomen uit Vrijheid Gelijkheid Broederschap van Jan J.B. Kuipers, blz 80

de Koning zich in het conceil zijner Ministers bevond, of in deszelfs Kabinet werkzaam was, zich ten Hove, in de kamer der aides-de-camp in dienst, te mogen onledig houden, ***en de alzoo afgesnipperde oogenblikken aan te wenden, tot het berekenen zijner Géodesische en Astronomische waarnemingen, voor de nieuwe kaart van het Koningrijk, van welke de uitvoering steeds zijner zorge bleef aanbevolen.*** *Het gelukte hem desnietemin in alle deze bemoeijingen te voorzien, zonder immer in het eene of andere achterlijk te blijven: zijne goede orde en zeer gemakkelijke wijze om zaken te behandelen, voorkwamen zoo wel de wanorde, als de moedeloosheid, welke zoovele bezigheden welligt zouden hebben kunnen verwekken."*

Tot zover dit zeer uitgebreide citaat tot en met blz. 56 uit: "Levensbijzonderheden van den Luitenant-Generaal Baron C.R.T. Krayenhoff; door hem zelven in schrift gesteld, en op zijn verlangen in het licht gegeven door mr. H.W. Tydeman". Hiervóór mag van Schimmelpenninck opgemerkt zijn dat deze zeer ijdel was, Krayenhoff was geen haar beter. Iedere functie die hij ooit heeft bekleed, en alle onderscheidingen die hij in zijn leven heeft ontvangen, moeten telkens weer uitgebreid worden genoemd. Eerst ging ik ervanuit, dat dit "dagboek aantekeningen" van Krayenhoff waren, dus telkens meteen opgeschreven, en daarna niet meer gewijzigd. Maar hij heeft de tekst telkens weer opnieuw aangepast aan de nieuwe omstandigheden, en de nieuwe personen bij wie hij in dienst was. Wilfried Uitterhoeve schrijft in zijn biografie (op blz. 371): *"Zo maakte hij dus elk jaar* (vanaf 1814 [JS]) *zijn verslagen op. Maar hij bleef daarna duidelijk niet van de teksten af, gaf commentaren vanuit kennis achteraf, voorzag de 'jaar-teksten' achteraf van uitbreidingen die vanuit latere ontwikkelingen en discussies zijn gelijk onderstreepten. Op een bepaald moment in de jaren na zijn pensionering heeft hij de hele tekst tot dat moment in een grote foliant opnieuw uitgeschreven, waarna hij in dezelfde foliant zijn per jaar gegroepeerde aantekeningen heeft toegevoegd. Het overschrijven (en naar ik aanneem tevens redigeren) situeer ik tegen het jaar 1830."* Tot zover het citaat van Uitterhoeve.

Geraadpleegde literatuur

Behalve de in mijn vorige afleveringen al genoemde bronnen, heb ik nu ook gebruikgemaakt van:

- H. Kerkkamp. Bewogen Jaren. Velp en omgeving vóór, in en na de Franse tijd. Uitgave: Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal, 1965
- Scheffer. De landmeting in de Meijerij anno 1792-1793. In Nederlands Geodetisch Tijdschrift (NGT) 6e jrg. no. 4, april 1976, blz. 59 t/m 64
- Scheffer. Het "Hollandse kadaster". In Nederlands Geodetisch Tijdschrift (NGT) 7e jrg. no 2, februari 1977, blz. 17 t/m 26
- Scheffer. Het kadaster in de provincie Noord-Brabant van 1811 tot 1844 (deel 1). In Geodesia NGT, 24e jrg. no 4, april 1982, blz. 117 t/m 126. (Er is zover mij bekend nooit een deel 2 gekomen!)
- Ambt & Heerlijkheid, uitgave van Oudheidkundige Kring Rheden-Rozendaal, nr. 181, december 2013

In Turku zicht op Santa Monica

Professor Y. Väisälä, in 1946 geodetisch pionier langs de zijlijn

Leen Aardoom

Zoals eerder geopperd[1], was GPS voor het dagelijks leven 'misschien wel' te beschouwen als de meest tastbare spin-off van de ruimtevaart; dit - direct - niet alleen vanwege het persoonlijk gebruik ("*waar ben ik*?"), maar ook - indirect - door de wereldwijde *geodetische* toepassing van GPS met de daarmee verbonden regionale ruimtelijke plaats-referentiesystemen.

Ook voor de meeste met GPS vertrouwde geodeten van nu zal de geschiedenis van de ruimtevaart met de daaruit voortkomende *satellietgeodesie* niet verder teruggaan dan tot 4 oktober 1957. Toen werd de eerste kunstmatige satelliet (de Russische Spoetnik 1) 'opgelaten'. Nieuws dat voor krantenlezende Nederlandse geodeten van toen werd onderbroken door mededelingen over de werkzaamheden - diezelfde maand oktober - van twee Finse collega's bij de meting van de ijkbasis in de Loenermark volgens de zogenaamde lichtinterferentiemethode; een techniek, bedacht en in 1923 beschreven door Y. Väisälä (1891-1971),[2] sinds 1927 hoogleraar natuur- en sterrenkunde aan de universiteit van Turku.

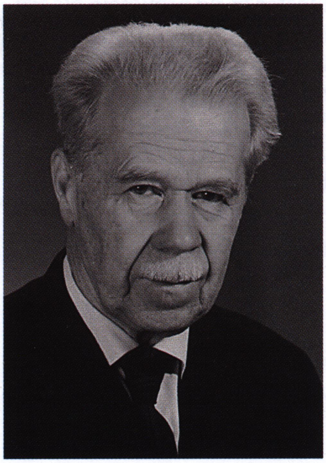

Yrjö Väisälä (1891-1971). Bron: Tuorla Observatorium, Turku (Finland)

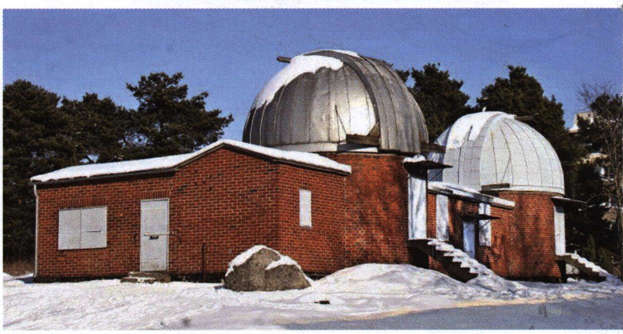

Professor Väisälä's Iso-Heikkilä Observatorium te Turku, 1937-1952. Bron: Tuorla Observatorum, Turku (Finland)

Het onverwacht begonnen ruimteavontuur werd alom aanleiding tot denken en beraad over wetenschappelijke benutting daarvan en van verwachte verdere lanceringen. Wat dit laatste betreft was ook in Amerika de voorbereiding in gang, met name om ter gelegenheid van het aankomende Internationaal Geofysisch Jaar 1957-1958 een kunstmatige satelliet in de ruimte te brengen; een plan, gebaseerd op in 1946 - in 2021 dus 75 jaar geleden! - ontvouwde visies en genomen initiatieven.

1946: "Small moons" en de haalbaarheid van een kunstmaan

"Small moons" (maantjes) noemde Väisälä in februari 1946 de door hem beoogde ruimteobjecten.[3] Als door de zon aangestraalde "practically eternal light sources" zouden die op grote hoogten - "some thousands of kilometers" - hun banen rond de aarde trekken, om bij duisternis vanaf de aarde met de sterrenhemel als achtergrond te kunnen worden waargenomen. Aldus voorzag hij in 1946 "a giant triangulation" en daarmee de mogelijkheid die

1 Leen Aardoom, "Profeten en pioniers van de satelliet-navigatie en -geodesie. Kunstmanen (1945-1963)", *De Hollandse Cirkel* 21, no.3 (november 2019), pp. 94-99
2 G.J. Bruins, "Een internationale ijkbasis in de Loenermark", *Tijdschr. voor Kadaster en Landmeetkunde* 72 (1956), pp. 64-69
3 Y. Väisälä, "An astronomical method of triangulation", *Sitzungsberichte der Finnischen Akademie der Wissenschaften* 1946, Helsinki 1947

ruimtevaart zou bieden voor een aarde-omspannende beoefening van de geodesie; een idee dat 25 jaar daarvóór - met lichtbronnen op toen bereikbare bescheidener hoogten - in regionaal geodetisch verband al bij hem was opgekomen.
In februari 1946 kwam Väisälä met zijn "small moons"-concept juist in de tijd dat de Douglas Aircraft Company, Incorporated, te Santa Monica, Californië, in het kader van het in oktober 1945 opgezette Research & Development (RAND) Project, onder contract begon met "a satellite study"; in mei 1946 resulterend in een voorlopig ontwerp voor een "world-circling spaceship".[4] Deze studie zal niet naar aanleiding zijn geweest van Väisälä's (overigens pas in 1947 gepubliceerde) visie; omgekeerd zal de internationaal ingewerkte en gerespecteerde Finse sterrenkundige op de hoogte zijn geweest van de, slechts in de beperkte kring van RAND-relaties bekende, ontwikkeling van de Amerikaanse plannen. Dat hij dan daarop toch inhaakte met *small moons* i.p.v. met *satellites*, zou te verklaren zijn door te bedenken dat Väisälä, als sterrenkundige, zo'n denkbeeldig kunstmatig object niet zomaar als 'satelliet' erkende.
Project RAND document, "Reference papers relating to a satellite study" van februari 1947[5], bestond in essentie uit een achttal geselecteerde memoranda, gezamenlijk representatief voor de in het afgelopen jaar behandelde aspecten: van bouw en lancering van het "satellite vehicle" tot baanbepaling en enkele, voornamelijk militaire, toepassingen. Ook de als potentiële toepassing opgevoerde aaneensluiting van bestaande kaarten zal in de eerste plaats militair zijn gezien; evenals de daarbij onmisbare relatieve plaatsbepaling van punten op aarde; de vreedzame toepassing die Väisälä op het oog had.

Gestoorde banen

Genoemd lijstje van geselecteerde memoranda werd aangevoerd door Lyman Spitzer jr (1914-1997) met zijn "Perturbations of a satellite orbit"[6], handelend over een "small body" op ca. 800 km hoogte in een nominaal cirkelvormige baan boven het aardoppervlak; gestoord door de aantrekkingskracht van zon en maan en door de afplatting van het aardse zwaartekrachtsveld.

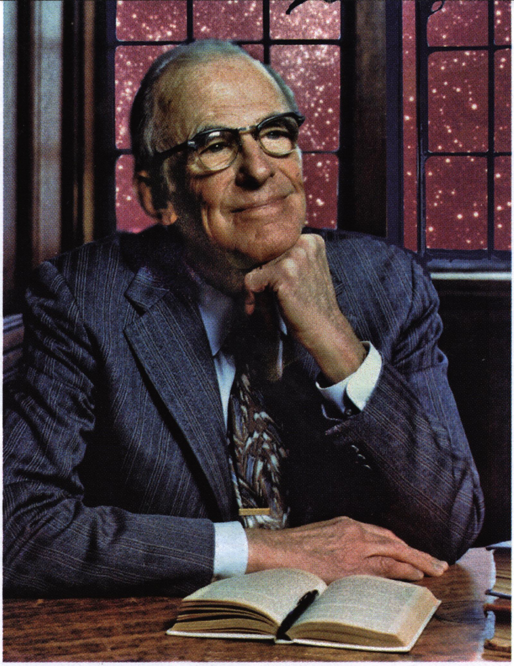

Professor Lyman Spitzer (1914-1997).
Officieel portret, Princeton University (New Jersey)

Bij de destijds denkbare meetprecisie achtte Spitzer de invloeden van zon en maan verwaarloosbaar, maar wat een storende invloed van de afplatting betreft, had hij - in 1946 nog werkzaam bij de sterrenwacht van Yale University te New Haven, Connecticut - gelegenheid om te kunnen verwijzen naar zijn directeur Dirk Brouwer (1902-1966). Voor een denkbeeldig geval bij 'een' afgeplatte planeet had de te Rotterdam geboren en in 1927 te Leiden op satellietbanen van Jupiter gepromoveerde Brouwer[7] dit onderwerp al eerder bestudeerd, zodat hij er vroeg in 1946 dadelijk over kon schrijven.[8] Voor zijn collega/medewerker Spitzer op tijd om - hem dus citerend -

4 Douglas Aircraft Company Inc., Project RAND, "Preliminary Design of an Experimental World-Circling Spaceship", *Report No. 11827*, Santa Monica, 2 mei 1946
5 Idem, J.E. Lipp,"Reference papers relating tot a satellite study", 1 februari 1947 (https://www.governmentattic.org/RAND/RA-15032)
6 Lyman Spitzer, "Perturbations of a satellite orbit", *J. British Interplanetary Society* 9 (1950), pp. 131-136
7 Dirk Brouwer, "Discussie van de waarnemingen van satellieten I, II en III van Jupiter, gedaan te Johannesburg door dr. R.T.A. Innes in de jaren 1908-1925", Leiden 1927
8 Idem,"The motion of a particle with negligible mass under the attraction of a spheroid", *The Astronomical Journal* 51 (1946), pp. 223-231

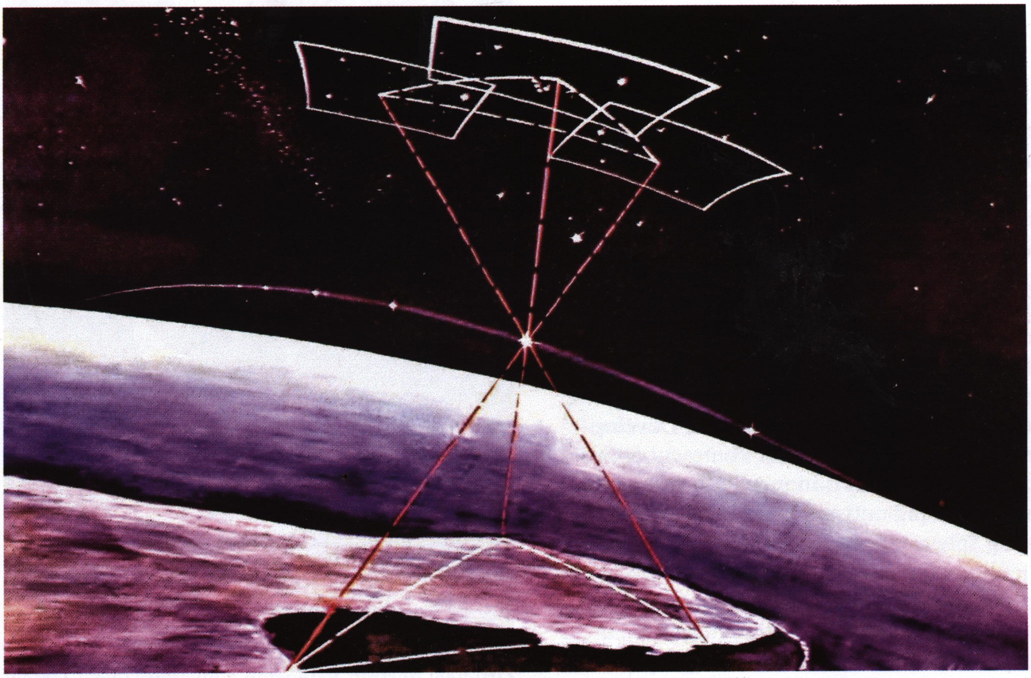

Ruimtelijke geodesie via richtingsmeting naar satellieten. 'Artists impression', U.S. Coast & Geodetic Survey, ca. 1962

voor planeet Aarde de invloed van de afplatting op de baan van een eventuele kunstmatige satelliet te beschrijven.
Na 1955 werd Spitzers werk uitgangspunt bij diepgaander en breder onderzoek naar de invloed van het aardse zwaartekrachtsveld op de banen van de satellieten en - omgekeerd - naar een gedetailleerder beschrijving van de vorm van de aarde op grond van de satellietbanen, zoals vanaf het aardoppervlak optisch-fotografisch of radio-technisch aan te meten. De afplatting van de aarde bleek iets minder dan in 1930 internationaal 'afgesproken', maar wetenschappelijk echt opzienbarend was dat de vorm van de aarde, zowel in geografische breedte als in lengte, significant afweek van de toen als vergelijkingsoppervlak aangenomen omwentelings-ellipsoïde: de eerste satelliet-geodetische uitkomsten.

Väisälä's visie bewaarheid en overtroffen

Daarnaast, en van direct meer praktische betekenis, was er het gebruik van satellietwaarnemingen voor geodetische plaatsbepaling, en wel mede met zicht op een aarde-omspannende driehoeksmeting. Zo kwam 'satelliettriangulatie' vanaf 1960 op de geodetische agenda's, samen met de inzet of de ontwikkeling van op de precieze waarneming van satellieten afgestemde camera's. Wat de ontwikkeling van zulke camera's aangaat, lieten - vooral in Europa - ook universiteiten zich niet onbetuigd; waaronder in Nederland bij de toenmalige Onderafdeling der Geodesie van de Technische Hogeschool te Delft: vanaf 1960 verkennend en experimenterend, om in 1966 daadwerkelijk te kunnen gaan deelnemen aan de *Western-European Satellite Triangulation.*[9]

Intussen waren sinds 1963 geodetisch ook radio-navigatie satelliet-waarnemingssystemen in beeld en gebruik. Hoewel vanwege haalbare meetprecisie minder doeltreffend, boden zulke systemen dankzij hun verregaand weers-onafhankelijke inzetbaarheid - dag en nacht - een aantrekkelijk alternatief. Het in 1978 gepresenteerde primair militaire GPS werd daarom in de geodesie dadelijk opgepakt als een potentiële uitbreiding van mogelijkheden van radio-plaatsbepaling zoals die sinds 1963 bestonden. Gebruikmakend van sinds de jaren tachtig in de geodesie bedachte precisie-verhogende

9 L. Aardoom, "Satellietgeodesie in Nederland 1960-2000", *Geodetisch-Historische Monografieën*, nr.1, uitg. Stichting De Hollandse Cirkel, 2012

meet- en rekenmethoden, kan GPS bij relatieve plaatsbepaling, in *regionaal* verband, inmiddels concurreren met de nauwkeurigste optische techniek: laserafstandsmeting naar satellieten, in de jaren 1970 tot 1990 ontwikkeld en ingezet ter bepaling van aardkorstbewegingen en veranderingen van gemiddeld zeeniveau in *mondiaal* verband; geo-dynamische processen, meetkundig te beschrijven in een wereldwijd geodetisch netwerk: *satellietgeodesie*, zoals Väisälä in 1946 met behulp van "small moons" voor ogen had. Toepassingsgericht vooruitblikkend, zal hij daarbij aardwetenschappelijke onderwerpen als de genoemde al hebben onderkend, maar de daadwerkelijke aanpak daarvan in een ver verschiet hebben gezien.

Overlijden van Väisälä

Ter hoogte van Turku aan het zeilen op de zee, overleed professor Väisälä in juli 1971 geheel onverwacht. Kennelijk vitaal, moet hij thuis als betrokken wetenschapper nog op de hoogte kunnen zijn geweest met - minstens - de strekking van het ruim een jaar daarvóór uitgebrachte zgn. Williamstown-rapport[10]: het verslag van een in augustus 1969 in Amerika belegde wetenschappelijke 'brainstorming' over bestaande maatschappelijk relevante aardwetenschappelijke vraagstukken en hoe die, mede door metingen naar of via kunstmatige satellieten, zouden kunnen worden aangepakt; een breed internationaal onderschreven aanzet tot *aarde-gericht ruimteonderzoek*. Wat nauwkeurige positionele waarnemingen van/naar satellieten aangaat, was dat voorlopig voornamelijk optisch, maar met radiotechnieken in het vooruitzicht, een verwachting die met GPS zou worden waargemaakt.
Väisälä heeft de introductie van GPS in 1978 niet meer meegemaakt, maar wat hij - bij leven 'Williamstown' in gedachten - zich ook van de aangekondigde ontwikkeling van de radiotechnieken heeft voorgesteld: gelijktijdige beschikbaarheid van meer dan twintig "small moons" ten behoeve van de *regionale geo-informatie* voorziening zal niet bij hem zijn opgekomen; evenmin als *persoonlijke plaatsbepaling* daarmee; tegenwoordig de breedst verbreide toepassing van GPS en daarmee in het dagelijks leven te ervaren als meest tastbare spin-off van de in 1946 verkennend begonnen ruimtevaart.

22 februari 1978: NAVSTAR 1 in de ruimte, de eerste satelliet in GPS-blok 1. Bron: ebay.com

10 William M. Kaula (red.), "The terrestrial environment: solid-earth and ocean physics", *NASA Contractor Report no. 1579*, Washington D.C. april 1970

Historisch nieuws

Sancties (1)
Ruim een maand na de afkondiging van de sancties tegen Rusland is het nog steeds onduidelijk wie Russisch vastgoed in Nederland moet opsporen. Het Kadaster, waar alle informatie over het eigendom van vastgoed te vinden is, laat weten nog geen opdracht gekregen te hebben om Russisch bezit in kaart te brengen.
Mede hierdoor is het onduidelijk of er Nederlandse panden in handen zijn van Russen tegen wie strafmaatregelen zijn getroffen; terwijl er wèl sterke aanwijzingen zijn dat oligarchen hier vastgoed hebben gekocht.
(NOS, 29-3-2022)

Sancties (2)
"Er is een enorme leemte in het toezicht rond vastgoed", concludeert advocaat Heleen op de Linden, gepromoveerd op eerdere Europese sancties tegen Rusland. "Het is heel opmerkelijk dat het Kadaster hier geen functie in krijgt."
(Nl-nieuws.nu, 29-3-2022)

DHC weer in Geo-Info
In GEO-Info 2022-1 prijkt weer een Delftse bedrijfsreportage van Roelof Keppel: 'Innovatie en traditie bij Geodelta'. Een topzin in het interview met Martin Kodde is: 'De meeste instrumenten in het depot van De Hollandse Cirkel kan ik niet meer bedienen.' De toren van Kanaalweg 4 heet 'als het ware ingekapseld tussen de verdiepingen en gangen waar ooit Vening Meinesz en Schermerhorn de gietijzeren trappen op en af gingen'.

Nederlandse Kadasterkommen in Oekraïne
Eind mei 2012 verscheen deel 6 van de inventaris van het Bedrijfsmuseum Kadaster. Kop en schotels bleven daarin bewaard onder inventarisnummer 8653. Dankzij Hans Maljaars, destijds werkzaam bij het Kadaster, heeft een deel van het servies een nuttige bestemming gekregen in kindertehuis 'De Barmhartige Samaritaan' in Oekraïne, dat vanuit Nederland gebouwd is in het oud-Hongaarse, nog steeds Hongaarstalige, zuid-westelijke deel van Oekraïne. In 2012 namen we hier deze foto's van. Marianna, één van de pupillen, was hulpje in de keuken, en kon de mokken toen meteen showen!

Foto's: Mieke den Boer-Snoei

Caert-Thresoor

Uitgave 2022-1 van het tijdschrift Caert-Thesoor is een themanummer met zes artikelen over: ‘De ANWB en haar kaartproductie’.

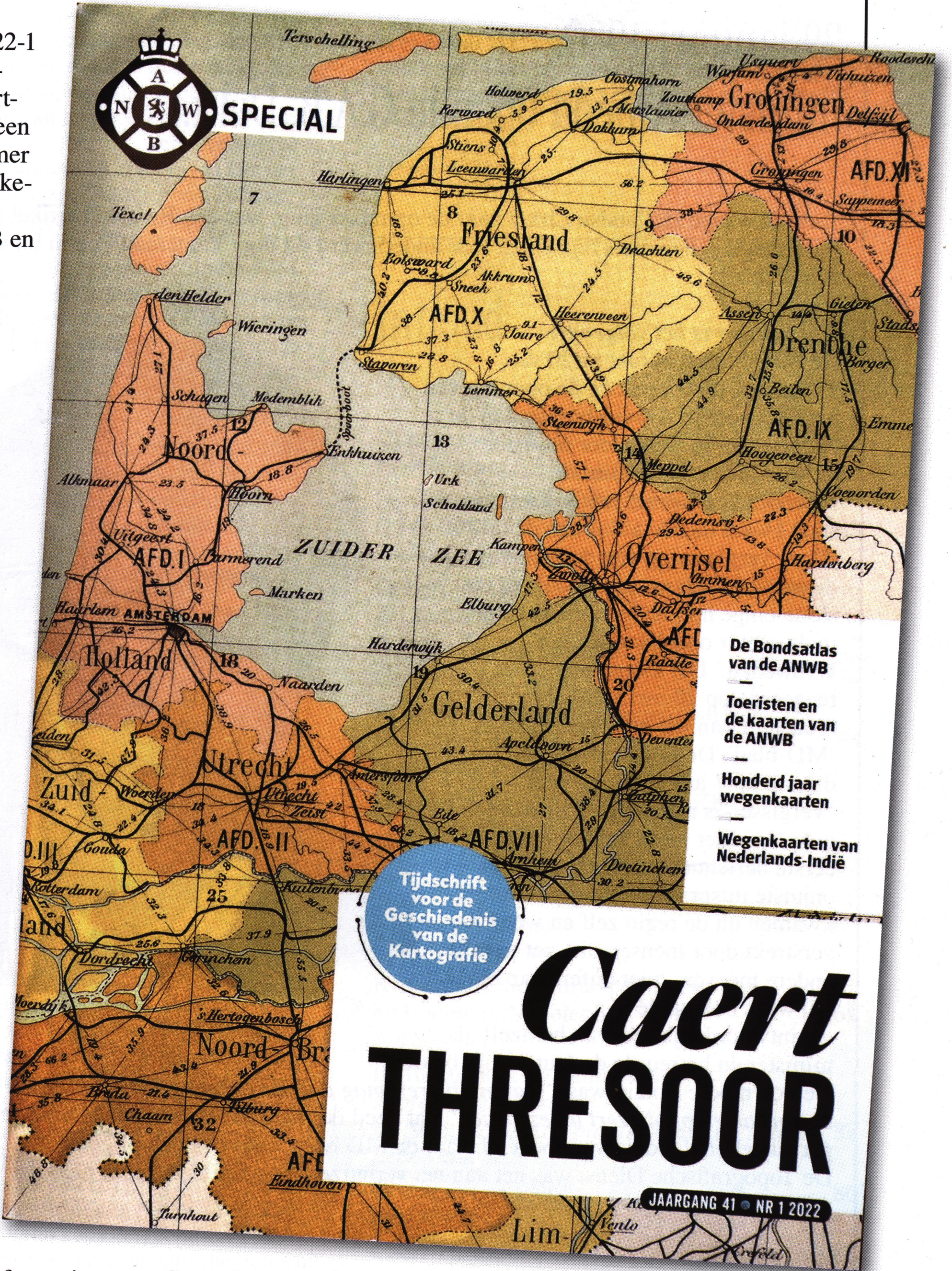

Algemene informatie: www.Caert-thresoor.nl

Column

29 januari 1980: minister Albeda opende G.A.B. Delft...

Toen de vorige Hollandse Cirkel naar de opmaker ging, was een Russisch artikel over de MD (laserdisplay) nog niets bijzonder. Hoe anders werd dit door kameraad Poetin bij verschijning van dit blad….

Iets rustiger is het volgende:
De Ned. Staatscourant nr 20 van 29 januari 1980 versloeg de opening van het Gewestelijk Arbeidsbureau aan de Nieuwelaan in Delft door minister dr W. Albeda. De befaamde Meetkundige Dienst van Rijkswaterstaat kwam daarin aldus aan de orde: 'Door verplaatsing van de Meetkundige dienst van Rijkswaterstaat zijn er ten slotte enige honderden arbeidsplaatsen in de sector openbaar bestuur verdwénen.' Dat klopte niet en ik reageerde op 20 mei 1980 als redacteur van het personeelsorgaan 'MD-blad'. De minister reageerde daarop op 7 juli 1980 zelf met 'Vergissen is menselijk.' Hij schreef ook: 'In ieder geval hebt u in uw eerste bericht de primeur van mijn onjuiste uitspraak.' Zijn gegevens kwamen uit de regio zelf en werden verstrekt door mensen die, net als alle andere mensen, 'niet onfeilbaar zijn'. Hij wees ook op de verantwoordelijkheid van hemzelf als minister en betreurde de fout in zijn betoog!

Dr Wil Albeda

De ook mooie slotzin was: *'Wat mij betreft mag dat net zo openbaar worden als mijn toespraak en publiceert u deze brief.'* Dat deed ik graag in het MD-blad en het was voor velen geruststellend! Nooit werd bekend waar de MD heen had gemogen of gemoeten….
De Topografische Dienst was net aan het verhuizen naar Emmen, maar naar dat voorbeeld werd ook in de brief niet verwezen.

Adri den Boer

Bedrijfsdonateurs

06-GPS	Sliedrecht
Anker Landmeetkunde BV	Pijnacker
Antea Group	Almere
BLWG	Didam
Cyclo Media Technology BV	Zaltbommel
FACTO GEO	Deventer
Fugro GeoServices BV	Leidschendam
Gemeente Almelo	Almelo
Gemeente Almere	Almere
Gemeente Nieuwegein	Nieuwegein
Gemeente Tilburg	Tilburg
Geo-Informatie Nederland	Nijkerk
GeoMETIUS BV	Almere
GeoNext	Den Dolder
Hogeschool Utrecht	Utrecht
Hoogheemraadschap van Delfland	Delft
Hydrografie.info	Lelystad
Hydrographic Society Benelux	Heeg
Ingenieursbureau Geodelta BV	Delft
LNR Globalcom BV	Rijswijk
Provincie Noord-Brabant	's-Hertogenbosch
Shell Global Solutions International BV	Rijswijk
Terraindex B.V.	Delft
Van Oord NV	Rotterdam
Wageningen University - Laboratorium voor Geo-informatiekunde en remote sensing	Wageningen

In dit nummer o.a.:
'Grafometer'

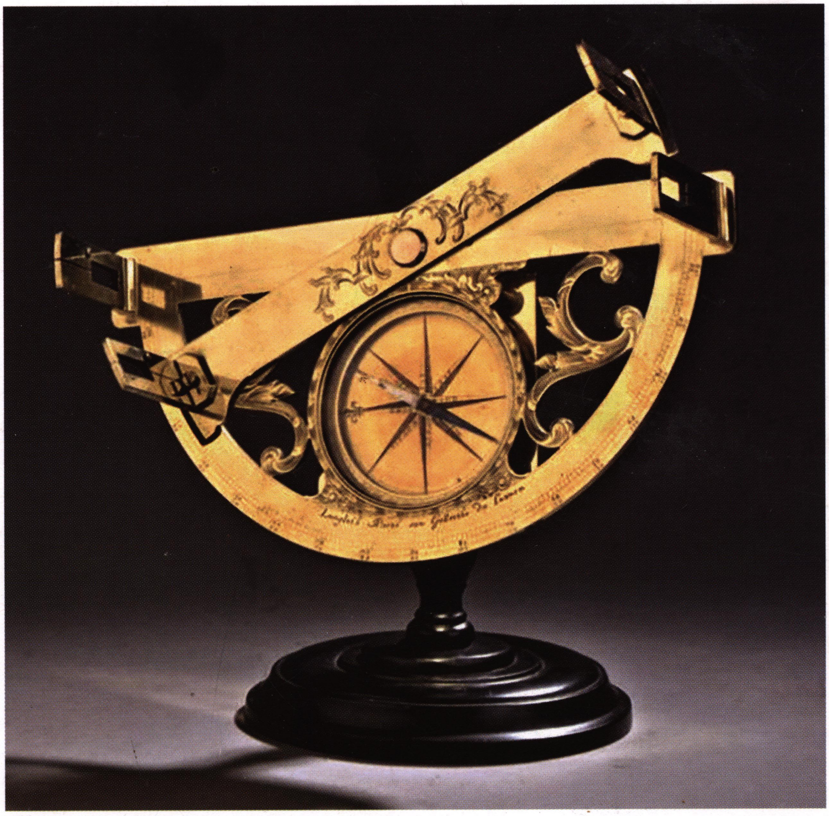

Hoekmeetinstrument met twee vaste vizieren en een alhidade;
Claude Langlois, Parijs, ca. 1750 (collectie Vossepoel)
(in DHC-stand op GeoBuzz-congres op 23 en 24 mei)

TU Delft Delft University of Technology
kadaster
Koninklijke Marine